

Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu Ve Sivas'ta Aşûre Uygulamaları

Doç. Dr. Metin BOZKUŞ*

Özet

Yeryüzündeki her din, inanç ve ideoloji, bazı tarih, gün veya geceleri diğer zaman dilimlerinden farklı olarak kutsal, önemli veya daha itibarlı kabul etmektedir. Buna bağlı olarak, toplumların hayatında inanç ve gelenekten kaynaklanan bazı önemli günler, geceler ve aylar vardır. Bu zaman dilimlerinde, meydana geldiği varsayılan veya gerçekten meydana gelmiş olan bir takım olaylar sebebiyle, çeşitli kutlama ve yas törenleri yapılagelmıştır. Böyle zaman dilimlerinin, ortak değerlere sahip toplulukların sosyal ve kültürel hayatlarını hep canlı tutan önemli unsurlar olduğu bir gerçektir. Bu, İslam dini ve Müslümanlar için de geçerlidir. Zira Müslümanların, aralarında birtakım farklar olsa da, ortak olarak kutsal saydıkları önemli günlerden biri de aşûre günüdür. Hicri takvimin birinci ayı olan Muharrem'in onuncu günü (Aşûre günü), tarihi kaynaklarda geçen bilgiler ışığında, kendisinde birçok peygamberin kurtuluşu ve başarısının yaşandığı inancıyla, Arap, İsrail ve Fars milletleri tarafından kutsal kabul edilmiş ve çeşitli şekillerde kutlanagelmıştır. Son yıllarda Türkiye'de Aleviliği gündeme taşıyan hususların başında şüphesiz muharrem orucu/matemi ve aşûre törenleri gelmektedir. Ben bu makalede, önce aşûre günü ve orucu ile muharrem mâtemi/orucunu, sonra da Sivas'ta bu konuda yapılan uygulamaları inceleme konusu yaptım. Böylece toplumun tamamının ilgi duyduğu ve paylaştığı bir inanç ve gelenek konusunu farklı yönleriyle sunmaya çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu, Sivas'ta Aşûre Uygulamaları

Abstract

Most, if not all, of the religions, faiths and ideologies attribute special importance or holiness to some of the dates, days or nights over the others. Such dates, days or nights derive their importance because of certain historical events taking place in those times and, thus, have been celebrated with joy or sadness in their anniversaries depending on the content of the events. Such dates and events are important factors which keep social and cultural fabric alive. This is true for Muslim societies as well. Asure is one of the important holy days among Muslims with little difference in its understanding. It is cele-

* C.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Dekan Yardımcısı
(mbozkus@cumhuriyet.edu.tr).

brated on the tenth of the first month of Muslim lunar calendar. It is believed that many prophets were redeemed from the anguish or succeeded in their struggle in that date, and thus, it has been regarded as holy, and celebrated, in many Arabic, Israeli and Persian societies. It is the Muharram fast/ grief and Aşura celebrations that currently marked Alevities in Turkey. In this study the author surveyed the practice and the celebration of the day of Aşura and Muharram grief/fast in Sivas. In this way, one of the important symbols in a faith tradition, to which most of members of Turkish society are attracted, is presented in detail.

Key Words: The day of Aşura, Muharrem Grief/Fast, Practices of Aşura Celebration in Sivas

GİRİŞ

Günümüz Türkiye'sinde dinî inanç bağlamında, geçmişten devralınan en olumsuz mirasın Alevî ve Sünnîlerin birbirlerinin kültürlerini yeterince tanımadıkları olduğu söylenebilir. Bugün bu tanıma olgusu, inanç farklılıklarını çıkar ve iktidar aracı olarak kullanılmak isteyen çevreler tarafından, bazı dinî motiflerle de desteklenerek, istismar edilmekte ve sonuçta mevcut durum daha da karmaşık bir hâl almaktadır. Oysa Türkiye'deki bu inanç ve gelenek farklılığının, özellikle de Aleviliğe ait bazı inanç ve merasimlerin, tarihsel süreç içinde nasıl bir evrilme geçirdiği, buna bağlı olarak nasıl farklılaştığı iyi anlatıldığında, kendiliğinden istismar konusundan çıkmaya mümkündür. Ayrıca bu hususların sorun olarak zaman zaman ülke gündemine taşınması, bu konuda belli açılımların sağlanmasına imkan verebilir. Bugün Alevî vatandaşlarla ilgili inanç sorunlarının, sadece Alevîlerle ilgili boyutunun olmadığı, bilakis Alevîlerin dışındaki diğer toplumsal kesimlerle de bağlantılı olduğu, dolayısıyla üretilecek çözümlerin de toplumun tamamını dikkate alarak kuşatıcı bir yaklaşım içermesi gerekir.

Son yıllarda Aleviliği gündeme taşıyan hususların başında şüphesiz muharrem orucu/matemi ve aşûre törenleri gelmektedir. Güncel tartışmalardan uzak durularak sadece konunun özüne değinilmeye çalışılacak olan bu makâlede, konu ele alınırken, toplumun belli bir kesimini oluşturan Alevi kesimi ile ilgili yaklaşımlarda tanımlayıcı değil, tanımacı bir yaklaşım izlenecektir. Yine aşûre ortak paydasıyla, her türlü önyargıdan uzak bir yaklaşımla, şehirdeki inanç grupları arasındaki mevcut yakınlaşmayı, samimiyetle daha da ileriye taşımaya çalışan başta Valilik ve diğer resmî kurumlar olmak üzere, Alevî-Sünnî tüm sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları katkılara değinilecektir. Bu amaçla önce aşûre günü ve orucu ile muharrem mâtemi/orucu, sonra da Sivas'ta bu konuda yapılan uygulamaları inceleme konusu yapan bu makalede, toplumun tama-

mının ilgi duyduğu ve paylaştığı bir inanç ve gelenek konusu farklı yönleriyle ele alınacaktır.

A. AŞÛRE GÜNÜ, ORUCU VE TATLISI

1. Aşûre Günü

İstisnasız yeryüzündeki her din, inanç sistemi ve ideoloji, bazı tarihleri, günleri veya geceleri diğer zaman dilimlerinden farklı olarak kutsal, önemli veya daha itibarlı kabul etmektedir. Bu, İslam dini ve Müslümanlar için de geçerlidir. Müslümanların, aralarında birtakım farklar olsa da, ortak olarak kutsal saydıkları önemli günlerden biri de aşure günüdür.

"Aşûre" kelimesi, Arapça kaynaklarda tam olarak "Âşûrâ" şeklinde geçmektedir. Bu kelimenin, on sayısı ile ilgili olan "aşr" ve "âşir" veya develerin güdülmesiyle ilgili "ısr" kökünden türemiş Arapça bir kelime olduğunu kabul edenler olduğu gibi, bu dilde "fâûlâ" vezninin bulunmadığını ileri sürerek, kelimenin İbranice'den geldiğini söyleyenler de vardır. Ancak dil bilginlerinin çoğunun bu görüşe katılmadığı ve kelimenin Arapça asıllı olduğunu benimsediği anlaşılmaktadır.¹ Kelime, Türkçe'mizde ise "aşûre" olarak ifade edilmektedir. Kaynaklarda, kendisinde pek çok tarihsel olayın gerçekleştiği ifade edilen ve bundan dolayı farklı din ve mezheplerin önem verdiği muharremin onuncu gününe verilen bu ismin, İslam'dan önceki dönemlerde bu adla kullanılıp kullanılmadığı konusunda bir fikir birliği olmadığı görülmektedir.

Aşûre gününün, kutsallığı ve menşei İslam öncesinden daha önceki bir tarihe kadar gittiğini ve bu konuda tarihî kaynaklarda pek çok farklı rivâyetin bulunduğunu belirtmek gerekir. Bunları kısaca özetlemek gerekirse, Aşûre günü, Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edildiği, Hz. Nuh'un gemisinin tufan sonrası Cûdi Dağı'nın tepesine oturduğu ve inananların kurtulmalarına karşılık şükür orucu tuttuğu, Hz. Mûsâ ve kavminin, Firavun'un zulmünden kurtulduğu ve bu nedenle Yahudilerin oruç tutmakla yükümlü olduğu bir gün olarak geçmektedir.²

Kaynakların bu konuda verdiği bilgileri iki noktada toplamak mümkündür. Birincisi, aşûre, Hz. Mûsâ ve kavminin, Firavun'un zulmünden kurtulduğu ve Yahudilerin oruç tutmakla yükümlü olduğu bir gündür. Daha çok müsteşriklerin benimsediği bu görüşe gö-

¹ Bkz. İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, 1995, IV/569-571; Zebîdî, *Tacu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut, 1994, VII/222; Yusuf Şevki Yavuz, "Âşûrâ", *DİA*, İstanbul, 1991, IV/24.

² Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, Mısır, 1939, I/23; Taberî, *Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Beyrut, 1986, I/185, II/18; İbnu'l-Cevzi, *el-Muntazam fîTarihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, thk. Suheyl Zekkâr, Beyrut, 1995, IV/106, I/132.

re Müslümanların mübarek bir gün olarak kabul edip oruç tuttukları aşûre, aslında Yahudi geleneğine dayanmaktadır. İkincisi, aşûre, Hz. Nuh'tan itibaren bütün Sâmî dinlerde mevcut olan ve Câhiliye devri Araplar arasında da, Hz. İbrahim'den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür. Aşûrenin kaynağıyla ilgili bu iki yorum dışında bazı tarih, hadis ve fıkıh kitaplarında yer alan rivayetlerde ise bu gün, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkarıldığı, Hz. Musa ve İsa'nın doğduğu ve Hz. İsa'nın semaya yükseltildiği, Hz. Süleyman'a mülkün verildiği, Hz. Dâvûd'un tövbesinin kabul edildiği, Hz. Peygamber'e, Allah tarafından geçmiş ve gelecek bütün günahlarının affedileceğine dair teminat verildiği ve Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği gün olarak ifade edilir.³ Ne var ki bu tarihî olayların, vuku bulduklarını Kur'ân-ı Kerim'den öğrenmekle birlikte, tarih olarak bu günde gerçekleşmiş olmalarını ilmen doğrulama imkânı yoktur ve bunlardan bir kısmının da yanlış olduğu görülmektedir. Örneğin, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti 10 Muharrem'de değil 12 Rebîülevvel'de gerçekleşmiştir. Açıkçası bu kadar önemli pek çok olayın aynı güne denk gelmiş olması, bizi öncelikle takdir-i ilahiyi düşünmek yerine, bu kaynakları kaleme alan alimlerin nasıl bir tarih felsefesine sahip olduklarını düşünmeye ve irdelemeye sevk etmektedir. Zira tüm bu olayların, ay takvimine göre Muharrem'in 10. gününde gerçekleştiğine dair rivayetlere yer veren tarihî kaynakların hiçbir bilimsel veriye dayanmadığı açıktır. Anlaşılan, Müslümanların, Yahudi ve Hristiyanlarla zaman zaman bir arada bulunmalarının bir sonucu olarak, bu günde yaşandığı varsayılan olaylarla ilgili söylencelerin, önce sözlü geleneğe, ardından da hiçbir tenkide tabi tutulmadan yazılı kaynaklara aktarılmış, İsrâiliyat kabilinden rivayetler olmaları kuvvetle muhtemeldir.⁴ Gölpınarlı ise konuya farklı bir bakış getirmiştir. Ona göre, H. 61. yılı 10 Muharrem günü, İmam Hüseyin, Muaviye oğlu Yezid'in emriyle Kerbelâ'da, Kûfe ve Şam ehlinin büyük bir ordusu tarafından, kendisine uyanlarla beraber şehit edilmiştir. Bu acıyı unutmayan ve her yıl bu yası tazeleyerek Emevilere karşı düşmanlığı güçlendiren Ehl-i beyt taraftarlarına karşı Emeviler, o günü bir bayram günü olarak sunma gayretine düşmüştür. Bu bağlamda, Âdem Peygamber'in o gün yaratıldığı, yerlerin, göklerin, Cebrail'in, meleklerin o gün halk edildiği, İsmail Peygamber'in o gün kurban edilmekten kurtulduğu, Nuh Peygamber'in o gün tufandan kurtulduğu, Yu-

³ Benzer rivayetler için bkz. Heysemî, Nüreddin Ali b. Ebû Bekr, *Mecma'u'z-Zevâid*, Beyrut, 1407/1967, III/188; Yavuz, a.g.m., IV/24; Hz. Muhammed, Bi'setin 13. yılı 1. günü gecesini Mekke'den Medine'ye hicret için yola çıktı ve Rebîülevvel ayının 12. günü ortasında Medine'ye ulaştı. Bkz. Mehmet Ali Büyükkara, *İmamiyye Şiası'na Göre Önemli Tarih, Gün ve Geceler*, Çanakkale, 1999, s.32, 34.

⁴ Bkz. Eyüp Baş, "Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", *AÜİFD* XLV(2004), sayı 1, s. 169; Yavuz, a.g.m., IV/25.

suf'un o gün zindandan çıktığı, Yakub'un gözlerinin o gün açıldığı, Yunus'un balığın karnından o gün halas olduğu gibi birçok haber uydurulmuştur. Hülâsa, tüm peygamberlerin, bilumum dertlerden, belalardan o gün kurtulmaları ve bu günün bir bayram günü olması... Bu gün sürme çeken göz ağrısı görmez, ehline-ayâline, evine yiyecek içecek alan darlık çekmez, şeklinde hadisler, Emeviler tarafından uydurulmuş ve böylece insanların bu günü kutlamaları teşvik edilmiştir.⁵ Gölpınarlı'nın bu yaklaşımı, İmamiyye Şiası'nın bu konuya bakışını yansıtmaya bakımından önemli görülebilir.

2. Aşûre Orucu

İslam dininin temel ibadetlerinden biri olan, şekil ve süresi farklı da olsa geçmiş ümmetlere de emredilmiş bir ibadet olan oruç, hicretten bir buçuk yıl sonra Şaban ayında farz kılınmıştır. Orucun farz kılınmasının hikmeti, Allah'ın emrine boyun eğmekle kulluk zevkini tatmak; ruhu, riya ve gösteriş hastalıklarından arındırarak ihlâsı arttırmak ve kendisini Allah'ın korumasına teslim etmek için nefis ile mücadele etmektir.⁶

"Ey iman edenler! Sizden öncekilere yazıldığı gibi, oruç size de yazıldı (farz kılındı). Umulur ki sakınırsınız."⁷ ayetinden öğreniyoruz ki oruç bütün ümmetlere emredilmiş bir ibadettir. Ramazan ayında oruç tutma ise Hz. Muhammed'in ümmetine has bir durumdur. Oruç ibadetini diğer ibadetlerden ayıran en önemli özellik, Allah'ın onu kendi zatına nisbet etmiş olmasıdır. Bir hadiste "Âdemoğlunun bütün amelleri kendisi içindir, oruç müstesna. O benim içindir. Onun mükâfâtını ben vereceğim."⁸ buyrulur. Orucun Allah'ın zâtına nisbet edilmiş olmasının sebebi, hiçbir insanın Allah'tan başkası adına oruç tutmamasıdır.⁹

Aşûrenin menşei konusunda yukarıda verilen iki temel görüş, aslında bugünün önemi yanında bu günde oruç tutulmasına da vurgu yapmaktaydı. Hadislerde teşvik edilen nâfile oruç tutma günlerinden biri de Muharrem ayının onuncu günü olan aşûre gü-

⁵ Bkz. Suyûtî, *el-Leâl'ül- Masnûa fî'l-Ahâdis'ül- Mevzûa*, Kahire, 1317, I/61-64; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, 2004, İstanbul, s.32-33; Aliyy'ül- Kaarî ise (Mevzûâtu Kebîr, İstanbul, 1289, s. 77, 102, 105, 107, 122, 286) adlı eserinde bu bilgileri nakleder ve bunların, İmam Hüseyin'in katilleri tarafından uydurulduğunu bildirir; Emeviler, Safer ayının 1. günü Hz. Hüseyin'in kesik başının Şam'a götürülmesi vesilesiyle bu günü bayram saydılar. Bkz. Büyükkara, *a.g.e.*, s.52.

⁶ Bkz. Yaşar Kandemir- İsmail L. Çakan ve Raşit Küçük, *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, 1998, V/ 473-474.

⁷ Bakara, 2/183.

⁸ Buharî, *el-Câmiu's-Sahih*, Savm, 9; Müslim, *Sahihi Müslim*, Sıyam, 161.

⁹ Bkz. Selahattin Yıldırım, *Resûlullah'ın Dilinden Ramazan ve Oruç*, İstanbul, 2007, s.37; Ali Çelik, *Peygamberimiz'in Ramazan Günlüğü*, İstanbul, 2003, s.23-23.

nüdü. Esasen bugünü gündeme taşıyan hususların başında bu günde tutulan oruç ve bu orucun niteliği gelmektedir. Bu günde oruç tutulmasına dair görüşlerden biri, Hz. Âişe ile Abdullah b. Ömer'in rivayetlerine dayanmaktadır. Buhari'de, Hz. Âişe'den nakledilen rivayet şöyledir:

"Câhiliye Devrinde Kureyş kabilesi aşure günü orucu tutarlardı; Peygamber de tutuyordu. Medine'ye hicret edince, hem kendisi tuttu hem de başkalarına tutulmasını emretti. Ramazan orucu farz kılınca, kendisi aşûre gününde oruç tutmayı bıraktı ve 'dileyen tutsun, dileyen tutmasın' dedi".¹⁰ Abdullah b. Ömer'in aynı konudaki rivayeti ise şöyledir: "Aşûre Câhiliye Devri insanların oruç tuttuğu bir gündü. Fakat ramazan orucu farz kılınca Resûlullah'a aşûre konusu soruldu, o da, 'Aşûre, Allah'ın günlerinden bir gündür, dileyen bugünde oruç tutsun, dileyen tutmasın' buyurdu".¹¹ Ashap arasında ilimleriyle öne çıkan bu iki sahâbînin rivayetlerinden, Câhiliye devrinde, Kureyş'in bugüne saygı duyduğu, Kabe'nin örtüsünü bugünde değiştirdiği ve ona tam saygı duymalarının bir nişanesi olarak da bu günde oruç tuttıkları, Hz. Peygamber'in de bu orucu tuttuğu, Ramazan orucunun farz kılınması ile birlikte bugünde oruç tutma yükümlülüğünün kalktığı anlaşılmaktadır.¹²

Diğer görüşe göre, Hz. Nuh'tan itibaren bütün Sâmi dinlerde makbul sayılan aşûre gününde oruç tutmak Yahudilere farz kılınmıştı. Onlar, yedinci ayları olan Tişrin'in onuncu gününe rastlayan aşûreyi bayram kabul ederek birtakım merasimler yapar ve bir yıllık günahlardan temizlenmek üzere oruç tutarlardı.¹³ Hz. Muhammed (a.s.) Medine'ye hicret edince Yahudilerin aşure gününde oruç tuttıklarını gördü. Bu durumu onlara sorunca onlar şöyle dediler: "Bu gün kutsal bir gündür. Bu günde Allah Hz. Musa ve İsrailoğullarını düşmanlarından kurtardı. Musa bugünde oruç tuttu." Bunun üzerine Allah Resûlü: "Biz Musa'ya sizden daha layıkız".¹⁴ diyerek bugünde hem kendisi oruç tuttu, hem de başkalarına tutmalarını emretti. Bu ifadelerden, Hz. Musa'nın Allah'a şükür için bugünde oruç tuttuğu, böylece, hicretten önce bugüne duyduğu saygıya, Hz. Mûsâ'nın bu kâderi de eklenince Hz. Muhammed'in

¹⁰ Buhari, *Sahih*, Savm,69; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, İstanbul, 1992, IV/29-30.

¹¹ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II/57, 143.

¹² Bkz.İbn Kayyim el-Cevzi, *Zâdü'l-Meâd*, tah. Şuayb-Abdulkadir Arnavut, Kuveyt, 1994, II/70; Bedri Noyan, *Bektaşılık-Alevilik Nedir*, İstanbul, 1995, s.150.

¹³ Leviller, 16/30-34, 23/27.

¹⁴ Buhari, *Sahih*, Savm,69; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II/359-360. Hadislerde aşure orucu konusunda teşviklerin olduğunu görmekteyiz. Bir hadiste, aşure orucunun, yıl içindeki küçük günahlara kefaret olacağı (Müslim,Sıyam, 36), bir başka hadiste ise, ramazan orucundan sonraki faziletli orucun muharremde tutulan oruç olduğu ifade edilir.(Müslim, Sıyam, 38)

katında bugünün öneminin daha da arttığı, bir veya iki defa bu orucu tuttuğu ve Müslümanlardan da tutmalarını istediği, Ramazan orucunun farz kılınmasıyla bu orucu isteğe bıraktığı anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'in sadece Yahudilere has olmayan aşûre orucunu emretmesi tabii bir şeydir. Böyle bir tavsiyeden, kendisinin Yahudileri taklit ettiği veya bu orucu Yahudilerden öğrendiği neticesini çıkarmak öncelikle, bütün semavî dinlerin kabul ettiği, 'ibadetlerin şekil ve zamanının Allah tarafından tayin edildiği' hususunu ve sonra 'semavî dinlerin aynı kaynağa bağlı olduğu' gerçeğini kabul etmemektir. Kaldı ki Hz. Muhammed, Yahudileri taklit etmemek ve onların bazı uygulamalarının aynen İslâm bünyesine girmesine engel olmaları konusunda müminleri uyarmış ve onlara sadece aşûre günü değil Muharrem'in dokuz ve on veya on ve on birinci günlerinde oruç tutmalarını tavsiye etmiştir.¹⁵

Genelde bütün nafil ibadetler, özelde nafil oruç, kulun Allah'a yaklaşmasını sağlaması açısından önemlidir. Bunu bazı faziletli günlerde yapmak daha bir önem arz etmektedir. Faziletli günlerin bir kısmı yıl içerisinde, bir kısmı ay içerisinde, bir kısmı da hafta içerisinde bulunur. Yıl içerisinde bulunan faziletli günler Ramazan gûhleri, Arefe günü, Aşûre günü ve Zilhiccenin ilk on günüdür. Ay içerisinde ayın başı, ortası ve sonudur. Hafta içinde ise Pazartesi ve Perşembe günleridir. Aşure Günü Orucu hakkında Hz. Muhammed'in hem fiilî, hem de sözlü sünneti bulunmaktadır. Zira O, Muharrem'in onuncu günü hem kendisi oruç tutmuş, hem de oruç tutmalarını ahabına tavsiye etmiştir. Ancak O'nun aşure günü orucunu diğer nafil oruçlardan farklı ve önemli görmesi, Ramazan orucu farz kılınmadan önceki dönemi kapsamaktadır. Çünkü Ramazan orucunun farz kılınmasından önce Aşure günü oruç tutmak farz idi. Bu orucun farz oluşu, Ramazan orucuyla ortadan kalktı. Hz. Muhammed de ahabını bu günde oruç tutup tutmamakta serbest bıraktı. Ancak aşûre gününün/orucunun, ramazan orucunun farz kılınmasından H. 61/680 yılına kadar geçen sürede ne derece itibar gördüğü konusunda elimizde yeterli bilgi yoktur. Ayrıca Hz. Peygamber'in serbest bırakması sonrası ibadet ehli Müslümanlarca bugüne saygı duyulduğunu ve bugünde oruç tutulmaya devam edildiğini tahmin etmek zor değildir.¹⁶

İslâm alimleri, Ramazan orucu farz kılındıktan sonra aşûre orucunun, sünnet olduğu konusunda ittifak etmişler; bu orucun dokuzuncu günden veya on birinci günden bağımsız tutulmasını hoş bulmamışlardır. Dolayısıyla Muharrem'in onuncu günü ile birlikte dokuzuncu veya on birinci gününde de oruç tutmanın müstehab

¹⁵ Buhari, *Sahih*, Savm, 69.

¹⁶ *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye*, Heyet, Kuveyt, 1992, XXVIII/89.

olduğunu belirtmişlerdir. Bu konudaki yaklaşımların amacını üç noktada özetlemek mümkündür. Birinci olarak, Muharrem'in onuncu günü ile birlikte dokuzuncu veya on birinci gününde oruç tutmaya teşvikin gayesi, Yahudilere muhalefet etmektir. Çünkü onlar özellikle onuncu günde oruç tutarlardı. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: "Onuncu günde oruç tutun, Yahudilere muhalefet ederek ondan bir gün önce veya bir gün sonra da oruç tutun".¹⁷ İkinci olarak, Yalnızca Cuma günü oruç tutmanın mekruh sayılması gibi, sadece aşure günü oruç tutmak da mekruh sayılmış ve bunu dokuzuncu günle bitistirmek müstehab görülmüştür. Bu bağlamda Hanefiler ve bazı Şafîiler dokuzuncu günde oruç tutamayanların on birinci günde tutmalarının müstehab olacağını söylemişlerdir. Hanbeli ve Malikiler tek başına tutulmasında bir sakınca görmemişlerdir. İmam Şafîi ise dokuz, on ve on birinci günlerin hepsinde oruç tutmanın müstehab olacağını söylemiştir. Yine Hanefîlere göre Muharrem'in dokuzuncu günü ile birlikte onuncu günü ya da onuncu günü ile on birinci günü oruç tutulması sünnet, yalnız onuncu günü (Aşûre/10 Muharrem Orucu) oruç tutmak ise tenzihen mekruh kabul edilmiştir. Bunun sebebi, Yahudilere benzemek ve onları taklit etmektir. Şafîîlere göre ise bu ayın dokuz ve onuncu günlerinde oruç tutulması müstehap sayılmıştır.¹⁸ Hz. Peygamber'e, Yahudilerin Muharrem ayına hürmeten sadece onuncu günde oruç tuttıkları haber verildiğinde, "Eğer gelecek yıl hayatta olursam, dokuzuncu gün oruç tutarım"¹⁹ buyurmuştur. Ancak Hz. Peygamber gelecek senenin Muharrem ayından önce vefat etmiş ve o sene oruç tutamamıştır. Hz. Peygamber'in niyet ettiği ameller de ümmeti için sünnet olacağından, Müslümanlar için müstehap olan, aşure orucunu Muharrem'in dokuzuncu ve onuncu günlerinde tutmalarıdır.

Aşûrede oruç tutmanın fazileti konusunda sahih hadislerin bulunmasına karşılık, o günde yıkanmak, gözlere sürme çekmek, süs-

¹⁷Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, I/241.

¹⁸Bu bağlamda Hanefiler ve bazı Şafîiler dokuzuncu günde oruç tutamayanların on birinci günde tutmalarının müstehab olacağını söylemişlerdir. Hanbeli ve Malikiler tek başına tutulmasında bir sakınca görmemişlerdir. İmam Şafîi ise dokuz, on ve on birinci günlerin hepsinde oruç tutmanın müstehab olacağını söylemiştir. Yine Hanefîlere göre muharrem'in dokuzuncu günü ile birlikte onuncu günü ya da onuncu günü ile on birinci günü oruç tutulması sünnet, yalnız onuncu günü (Aşûre/10 Muharrem Orucu) oruç tutmak ise tenzihen mekruh kabul edilmiştir. Bunun sebebi, Yahudilere benzemek ve onları taklit etmektir. İmam Şafîi ise bu ayın dokuz, on ve on birinci günlerin hepsinde oruç tutmanın müstehap olacağını söylemiştir. Bkz. *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye*, XXVIII/90; Ahmed Davudoğlu, *Sahihi Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul, VI/138-162; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 129-130; Çelik, *a.g.e.*, s.52.

¹⁹İbn Mace, *es-Sünen*, Sıyam 41; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, I/224; Buhari, *Sahihi*, Savm, 69.

lenmek, kına yakmak, bayramlaşmak, hububat karışımı aş (aşûre) pişirmek, sadaka vermek, mescitleri ziyaret etmek, kurban kesmek gibi fiiller hakkında sahih bir rivayete rastlanmamıştır. Hadis olduğu öne sürülen metinlerin bir çoğunun gerçekte hadis olmayıp Câhiliye âdetlerine ve Yahudi geleneklerine dayanması kuvvetle muhtemeldir. Zira bu âdetleri Hz. Muhammed'in ve ashabının yaptığına dair herhangi bir kayıt yoktur. Bu konuda son devir kitaplarında yer alan, "Aşûre günü sürme çeken helâk olmaz", "Aşûre günü gusleden o yıl hasta olmaz" tarzındaki rivayetlerin de Ehl-i beyt'e buğzeden Nâsibîler²⁰ tarafından uydurulmuş olması muhtemeldir.²¹ Kısaca halk arasında geçmiş peygamberlerin kurtuluşlarının gerçekleşmiş olması dolayısıyla bu ayda oruç tutmanın yaygın olduğu ve gerekli görüldüğü, ancak bunun günü ve sayısı konusunda bir birliğin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ayda oruç tutanın sevap alacağı, tutmayanın da günaha girmeyeceği; kim ne kadar oruç tutarsa o kadar sevap alacağı anlayışı da genel olarak bilinmektedir. Yine bu günlerde dünyanın çeşitli yerlerinde, bazı Müslümanların sırtlarını zincirlerle dövüp kan akıttıklarına şahit olmaktadır. Bu uygulamanın dini bir yönünün olmadığı, bunu yapanların, geçmişte yaşanmış zulümlerin acısını bir ölçüde kendi nefislerinde hissetmek için bu işkenceleri kendilerine yaşattıkları anlaşılmaktadır. Ancak son yıllarda Türkiye'deki Caferiler tarafından uygulanan Kızılay'a kan bağışi gibi sevindirici gelişmeler de olmaktadır. Ayrıca hem Muharrem ayının onuncu günü nafîle bir ibadet olarak oruç tutmak, hem de Hz. Hüseyin başta olmak üzere Kerbela şehitlerini sevgi, rahmet dileği ve ibretle (güzel ahlakını ve mücadelesini örnek almak maksadıyla) anmak mümkündür; bunlardan birinin diğerini örtmesi, gölgelemesi söz konusu olmamalıdır.

3. Aşûre Tatlısı

Aşûre günü ve orucu konusunda verilen bilgilerden sonra halk arasında bu konuda en yaygın âdet olan aşûre tatlısına da değinmek gerekir. Bu geleneğin nereden kaynaklandığı, geçmiş peygamberlerin bugünde yaşadığına inanılan olaylarla ilgili bir tarafının olup olmadığı veya bu geleneğin dinî bir yönünün bulunup bulunmadığı gibi hususlar insanların zihnini meşgul etmektedir. Bu konuda yaygın inanışa göre, Hz. Nuh'un gemisi bugünde Cûdî Dağı'nda karaya oturdu. Gemide bulunanlar bu kurtuluşun şükürü olarak, geminin ambarında arta kalan tahılları karıştırarak bir "Selamet Çorbası" (özel bir tatlı) yaptı ve bunu aralarında birbirlerine ikramda bulunarak paylaştılar. Zamanla bu inanç yayılmış; aşûre yapı-

²⁰Özellikle Hz. Ali'den ve onun takipçilerinden nefret edenler anlamında Arapça bir terimdir. Bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Nasibi>

²¹ Bkz. Yavuz, *a.g.m.*, IV/25.

rak eşe-dosta dağıtmak, bir âdet olmuştur.²² Bektaşî Dede Baba Bedri Nayan'a göre, öteden beri, Müslümanlar arasında Muharrem'in onuncu günü aşure denilen bir tatlı çorbanın pişirilip konu komşuya dağıtılması, muhtaç kimselere verilmesi âdettendir. Hz. Muhammed'in torunları olan Hz. Hüseyin, yine Muharrem ayının onuncu Cuma günü Kerbelâ'da şehit edildiği için aşure, O'nun ve O'nunla birlikte şehit olanların ruhu için pişirilir ve dağıtılır olmuştur.²³ Gölpınarlı'ya göre, Ehl-i beyt'i seven, fakat bu işin esasını bilmeyen tarikat mensupları, İmam Hüseyin'i hatırlamak, ona mersiye okuyup o musibeti anmak, ağlamak vesilesiyle aşûre pişirirler. Mevlevilerde, aşûre pişirme geleneği olmadığı hâlde, onlar da diğer tarikat üyelerine uyup davetlerine icabet etmek zorunda kalmışlardır. Bektaşilerdeyse aşûre, Ehl-i beyt'i anmak, mersiye okumak için bir vesile olmuştur. Dergahlarda aş, yani Muharrem'in onuncu günü, yahut onundan sonraki bir günde aşûre pişirilirken ihvan, kazanın başına toplanır. Aşûreyi kepçeyle karıştıran, kepçeyi öperek bir başkasına verir; oda öperek alır; kazandaki aşı, sağdan sola, soldan sağa karıştırır; aynı tarzda bir başkasına sunar; böylece kazanın dibinin tutmaması sağlanır. Bektaşilerde kepçe "Yâ İmam" diye alınır; veren "Yâ Huseyn" der ve hep birden "Selânullâhi al'el- Huseyn, lâ'netullahi alâ kaâtili'l-Huseyn" denir. Aşûreyi bu tarzda karıştırmaya "Çifte Vav Çevirmek" denir. Ebced hesabında "vav" altıdır; iki "vav" iki altı eder ki yan yana yazılınca, "Allah" lafza-i celâlisinin ebced hesabında tutarı olan "66" sayısı belirir. "Çifte Vav Çevirmek", aynı zamanda zikir sayılır.²⁴ Dolayısıyla bu tarihî olay, her yıl aşûre günü/10 Muharrem'de bir daha tekrar edilerek eş-dostla, konu-komşuyla yeniden bir sevgi saygı paylaşımına gidilmektedir. Böylece bu tatlı, hem komşular arasında iyi ilişkilerin gelişmesine, hem de tarihte yaşanmış bu hadiseye bağlı şükrün bir daha zihinlerde canlandırılmasına vesile olmaktadır. Aşûre tatlısı vesile olduğu bu özellik ve güzelliğinden dolayı asırlar boyu varlığını sürdürmüştür. Dinî açıdan bir bağlayıcılığı olmasa da bu geleneğin günümüzde de devam ettirilmesi fevkalade önemlidir. Buraya kadar Aşûre Günü/Orucu ve tatlısı konusunda verilen bilgiler bu konuda yaygın olan anlayışı(sünni) yansıtmaktadır. Bundan sonra bu ayın ve günün farklı bir anlam kazandığı Şiilik ve Alevilikteki boyutları ele alınacaktır.

²² Gölpınarlı, *a.g.e.*, s.7.

²³ Noyan, *a.g.e.*, s.150.

²⁴ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s.33.

B. MUHARREM MÂTEMİ / ORUCU

1. Şiîlik'te Muharrem Mâtemi /Orucu

Şiîler, dünya Müslüman nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturmaktadırlar. Bunlar, dinin temel konularında, kendi mezheplerine mensup olmayan diğer Müslümanlarla mutabakat halindedir. Şiî olan ve olmayan Müslümanlar dinî öneme sahip tarih, gün ve geceleri tarih boyunca hep birlikte kutlamışlar; sevinçli günlerde hep birlikte sevinmiş, hüznü günlerde ise yine hep beraber üzölmüş ve ağlamışlardır. Fakat bu birliktelik yanında, Şiî mezhebin oluşum ve gelişim sürecinde, önemli sayılabilecek bazı konulardaki görüş ve amel farklılıkları olmuş ve bunlar tarih sürecinde, Şiîlerin Müslüman çoğunluktan ayrılmasına ve ayrı sayılmasına sebep teşkil etmiştir. Genel Şia içinde büyük bir oranda çoğunluğu İmamiyye mezhebi oluşturmaktadır. Bu mezhep, bazı tarih ve günleri, tarihte kendilerini ilgilendiren bazı olaylara binaen önemli saymış, bu günlere ve tarihlere ayrı bir değer atfetmiştir. İmamiyye'nin önem atfettiği günlerin başında on Muharrem Aşûre Matemi ve Gadîr Bayramı gelmektedir. Bunların dışında da önemli günler vardır Örneğin, Şah Abbas, Şiî önde gelenlerin doğum günlerini şenlik, ölüm günlerini de matem günleri olarak ilan etmiştir. Şiîler bu günleri yoğun bir dini istekle uygulamaktadırlar. Bu mezhebin önemseydiği gün ve tarihler ile kutsadığı şahsiyetlere ait inançlar, 16. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun belli yörelerindeki halk inançlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Günümüzde Anadolu'da yaşayan Alevi inançlarının bir kısmını bu kabilden saymak mümkündür. Bu açıdan Şiîliğin aşûre konusundaki inançları bizim için önem arz etmektedir.²⁵

Şiî inancında aşûre gününe, diğer Müslümanların genelini atfettiği önemin dışında, farklı bir önem verilmiştir. Bu gün, Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt'ten birçok insanın Kerbelâ'da şehit edilmelerinin anısına umumi yas günü olarak kabul edilmiştir. O günden bu güne, bu matem, yas tutmak, ağlamak, sine dövmek ve zincir vurmak şeklinde bütün canlılığı ile devam edegelmiştir.²⁶ Bu ay boyunca, Kerbela yası tutan siyahlar giyinmiş erkekler, dinî şiirler okuyup, neredeyse bir çılgınlık hâline düşünceye kadar kendilerine vurarak uzun alaylar tertiplerler. Çok seyrek de olsa, bazeñ öyle noktalara gelinir ki, bazıları kendilerine zincir ve kılıçlarla vurarak, kan kaybından baygın düşerler. Bu tür uygulamalar genellikle dinî otoriteler tarafından eleştirilir. Çoğu alaylar kentlerin caddelerinden geçer; davulların ritmik vuruşlarıyla kederden tıkanan insan sesleri ahenkli bir birlik oluşturur. Daha büyük kentlerde ise, dinî amblemlerin ve Peygamber Ailesi'nin

²⁵ İsmail Mutlu, *Câferîlik*, 1995, İstanbul, s. 497.

²⁶ Ethem Rûhi Fiğlalı, *İmamiyye Şiası*, 1984, İstanbul, s.181-82.

sembollerinin ardından yürüyen binlerce çocuk, genç ve yaşlı insanların görünüşü, en tahrik edici bir dinî görüntü hâlini alır. Öte yandan, her ne kadar, Safevîler ve Kaçarlar döneminde aristokratik bir sanat şekline bürünmüşse de, taziye de, yaygın törenlerden biridir. Köylerdeki basit şekillerinden, kentlerdeki kapsamlı biçimlerine kadar taziye, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit oluşuyla sonuçlanan olayları canlandırır. Törenler, üçüncü İmam Hüseyin'in ölüm başının kesildiği Muharrem'in onuncu, yani aşûre günü tam öğle vakti doruk noktasına ulaşır.²⁷ Türkiye'deki Caferîler arasında da bu âdet Halkalı Aytaşı Mahallesi ve Seyyid Ahmed Deresi Mescidi'nde canlı olarak devam ettirilmektedir. Ancak son yıllarda zincir vurarak vucuttan kan akıtma yerine Kızılay'a kan bağışında bulunmaktadır. İran'da ise aşûre günü resmî tatildir. Caferîler Muharrem'in birinci ve onuncu günleri arasında gülmez, yeni bir işe başlamazlar. Bu ayın onuncu günü olan aşûre günü dövünme ve yas günüdür. Yas bittikten sonra ise aşûre törenleri başlar.²⁸

Muharrem, sözlükte "haram kılınan, yasaklanan; kutsal olan, saygı duyulan" anlamlarına gelmekle beraber, Câhiliye devrinde, savaşmanın haram kabul edildiği dört aydan birinin adı olarak bilinmektedir. Kur'ân'da muharrem kelimesi ay ismi olarak geçmemekle birlikte saldırıya uğrama durumu hariç savaşın haram olduğu aylardan söz edilmekte ve bu aylara saygı gösterilmesi emredilmektedir.²⁹ Hz. Muhammed, Muharrem ayını "Allah'ın ayı" olarak nitelendirip Ramazandan sonraki en faziletli oruçun bu ayda tutulan olduğunu ifade etmiştir³⁰. Matem ise Farsça bir kelime olup, Türkçe'ye, çok sevilen değerli bir varlığın veya yakının kaybı durumunda, insanın günlük yaşamını etkileyen; üzen, kederlendiren; eğlenme, gülme ve neşelenmesini engelleyen, bir süre üstünden atamayıp üzüntü ile geçirdiği zaman dilimine "yas" veya "matem tutmak" demektir. Şiîlere göre, Hz. Muhammed'in Ehl-i beyt'ine yapılan zulmün acısı hiçbir zaman unutulamaz.³¹ Dolayısıyla Muharrem ayı gelince o zulmün kendilerine yapılmış gibi acı hissedilmesi esastır.

Muharrem ayının tarih boyunca yaşanan pek çok özellik ve güzelliklere sahne olduğu, geçmiş peygamberlerle ilgili birçok mucizenin bu ayda yaşandığı, İslâm tarihinde ilk muhacir ve ilk hicret

²⁷ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam ve Modern İnsanın Çıkmazı*, çev. Ali Ünal-Sara Büyükduru, İstanbul, 2001, s.157.

²⁸ Bkz. Hayrettin Karaman, "Caferiyye", *DİA*, VII/4-10; İlyas Üzüm, "Kerbela Hadisesi", *Yeni Şafak (İslam ve Toplum eki)*, 07/05/1998, s.12-13.

²⁹ Bkz. Bakara 2/191, 194, 217; Mâide 5/2, 97; Tevbe 9/5, 36; M. Kamil Yaşaroğlu, "Muharrem", *DİA*, XXXI/4-5

³⁰ Müslim, *Sahih*, Sıyâm, 38.

³¹ Ömer Faruk Harman, "Matem", *DİA*, XXVIII/127-28.

kafilesinin bu ayda yola çıktığı bilinmektedir. Bu ay tarihin derinliklerinden gelen bunca sevindirici olaylara sahne olmakla birlikte, başta Hz. Hüseyin olmak üzere Ehl-i beyt'ten yetmiş iki kişinin 10 Muharrem 61 (1 Ekim 680) tarihinde Kerbelâ'da şehit edilmeleriyle, artık bütün Müslümanlar için gönül yakıcı, vicdan sızlatıcı bir zaman dilimi olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca bu tarih Şiîler açısından, Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazelendiği siyasi önemi/boyutu olan bir matem günü olmuştur. Ancak bu anlayış Emevîler döneminde doğal olarak pratiğe geçme imkanı bulamamıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Emevîler, Şiîler'in bu günü yas ilan etmesine karşılık, Kerbelâ acısını unutturmak için olayı siyasal bir zemine çekme yoluna gitmiştir. Doğal olarak bu durum Şiîlerin tepkisinin daha da artmasına yol açmıştır.³² Şiîler, bu günü, Hz. Hüseyin için ağlamak, feryat etmek onun kabrini ziyaret etmek, ev eşyalarını, kap-kacaklarını değiştirmemek ve Muharrem'in dokuzuncu günü oruç tutmak gibi uygulamalarla yasa dönüştürmüşlerdir.³³ Müslümanlar arasında bu güne verilen farklı anlam ve değerle ilgili tarih ve hadis kitaplarında pek çok haber bulunmaktadır. Ancak bu haberlerin ekseriyetinin Şiî-Sünnî mücadelesi bağlamında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Sanki Hz. Hüseyin'in tesadüfen 10 Muharremde öldürülmesi ve bu günün Şiîler için bir mâtem hâline gelmesiyle birlikte, bir "alternatif 10 Muharrem veya aşûre" şekillendirilmiş ve bunun için gerekli malzeme, hem İsrailiyyat hem de hadisler şeklinde temin edilmiştir.³⁴

Şiîler, şehit olmasından itibaren, Hz. Hüseyin'in anısına yas tutmayı ve onun kabrini ziyareti dinî bir vecîbe saymışlar ve bu konuda Emevî ve Abbâsî yönetimleri tarafından kimi zaman önlerine çıkartılan engellemelere rağmen bu tutumlarını sürdürmüşlerdir.³⁵

³² Yavuz, *a.g.m.*, IV/25; Baş, *a.g.m.*, s.175.

³³ El- Bîrûnî, Ebû Reyhan Muhammed. B. Ahmed, *el-Âsârü'l-Bâkiye Ani'l-Kurûni'l-Hâliye*, Neşr. C. Eduard Sachau, Leipzig, 1923, s.329.

³⁴ Bkz. Güner, *a.g.e.*, s.102.

³⁵ Hz. Hüseyin'in başsız cesedinin toprağa verildiği bu yer (mezar), onun şehit edilmesinin hemen ardından, Şiîler için meşhur bir ziyaret mahalli olmuştur. Süleyman b. Surad ve taraftarları, 65/ 684-685 yılında Hz. Hüseyin'in kabrine gelecek, burada bir gün süresince kalmışlar ve ona yardım etmemelerinden dolayı, kendilerini onun öldürülmesinden sorumlu görerek ağlayıp-sızlanmış ve Allah'tan af ve mağfiret dilemişlerdir. Bkz. Taberî, *a.g.e.*, V/591-592; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Ankara, 1993, s.82-83; Zamanla burası bakıcılar ve korucular tarafından korunur olmuş ve bunların ücretleri halife el-Mehdi'nin annesi Ümmü Musa tarafından kurulan vakıflardan karşılanmıştır. Harun Reşid, bu durumu öğrendiğinde, buna engel olmamış bu bakıcı ve korucuların ücretini vermeyi aynen sürdürmüştür. Taberî, VIII/ 353-354. Ancak halife Mütevekkil, 236/ 850-851 yılında Şiî karşıtı politikası çerçevesinde, artık çevresinde inşa edilen evlerle küçük bir iskan mahalli haline gelen Kerbelâ'daki Hz. Hüseyin'in mezarını, çevresindeki evlerle birlikte toprak seviyesine kadar yıktırması, çevresini ekime açmış ve bu gibi yerleri ziyareti, ağır ceza-

Şiî Büveyhîler zamanında ise aşûre matemî resmî bir hüviyet kazanmış ve eskisine oranla gerek şekil ve gerekse içerik olarak görkemli törenlerle kutlanır olmuştur. Bir başka ifadeyle aşûre mâtemi, belirgin bir şekilde sosyal hayatın içine girmiştir. Büveyhî emiri Muizzüddevele, Şiîliği güçlendirmek adına, 352 / 963 yılında, Hz. Hüseyin'in, şehit edildiği, Muharrem ayının ilk on gününü umumi matem olarak ilan etmiş, ve Şiîlerin bu günlerde açıktan ve toplu olarak ağlamak, yas tutmak ve zincirlerle kendilerini dövmek şeklinde, Şiî geleneğinde bugün de bazı ülkelerde düzenlenen, birtakım matem törenlerinin uygulanmasını başlatmıştır.³⁶ Bu bağlamda insanlar, dükkan ve çarşıları kapatıp alış verişe son vermiş, helvacılar helva yapmaktan, aşçılar yemek yapmaktan, kasaplar hayvan kesmekten, suçular su dağıtmaktan menedilmiştir. Sokaklarda kubbeler yapılarak, üzerlerine kıldan dokumalar asılmış, insanlar, kıldan yapılmış elbiseler içinde ağlayarak üzüntülerini yansıtmışlardır. Kadınlar, saçları dağınık, yüzleri siyaha boyalı bir şekilde, kendi yüzlerine vurarak, elbiselerini yırtarak şehirde, cadde ve sokaklarda feryatlar içinde yürümüşler. Ayrıca Hz. Hüseyin'in kabri başta olmak üzere, Şiî imamların türbeleri ziyaret edilip, ağlamaklı bir makamla mersiyeler okunmuştur. Kaynaklar, bu günü Bağdat'ın tarihinde ilk defa yaşanan ve görülmesi gereken önemli bir gün olarak kaydetmişlerdir.³⁷ Büveyhîler devrinde, Şiî din adamları, sosyal hayatın içine böylesine etkili bir şekilde giren aşûre matemînin dinî önemini ortaya koymak ve insanlar arasında bunu yaymak için büyük çaba harcamışlar; Emevîler'in tavrına tepki olarak, bu günün nasıl bir hüznün günü olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bu itibarla Kummî (v.355/966) sık sık teşvik olarak şöyle demektedir: " Kim Aşûre günü ihtiyaçları için çalışmayı bırakırsa, Allah da onun dünya ve Ahiret'teki ihtiyaçlarını karşılar...Kim Aşûre Günü'nü kendisine musibet, hüznün ve ağlama günü yaparsa, Allah da kıyâ-

larla yasaklamıştır Bkz. Taberi, IX/185. Mütevekkil'in ölümünden sonra, öyle anlaşılıyor ki, türbe yeniden inşa olunmuş ve ziyaret edilmeye başlanmıştır. Bkz. E. Hanigmann, "Kerbelâ", *İA.*, VI/580. Burada üç günden fazla bulunan insanların hapse atılacağı ilan edilmiş, insanlar burayı ziyaretten imtina etmiş ve bu durum Şiîler için ciddi bir korku olmuştur. Bununla beraber, Adudüddevele (369/979) senesinde başta Bağdat'ta bulunan mescit, çarşı ve pazarlar olmak üzere Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in kabirlerini restore ettirmiştir. burada kubbeli bir türbenin mevcut olduğunu ve insanlar tarafından ziyaret edildiğini kaydetmiştir. Bkz. Şevkî Dayf, *el-Asru'l-Abbâsiyyü's-Sâni*, Kahire 1990, s. 43; İbn-i Hallikan, *a.g.e.*, IV/55.

³⁶ Fiğlalı, *a.g.e.*, s.181-82; Metin Bozkuş, *Büveyhîler ve Şiîlik*, Sivas, 2003.

³⁷ Bkz. El- Hemedâni, Muhammed b. Abdilmelik, *Tekmilletü Târîhi't-Taberî*, Târîhü'l-Ümem ve'l-Mulûk XI (içinde), tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut trz., s.397; İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, XIV/150; İbnü'l-Esir, VIII, 543; Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, çev. Salih Şaban, İstanbul, 2000, s. 87; Güner, *a.g.e.*, 103-104.

met gününü onun için sevinç ve genişlik günü yapar. Kim Aşûre Günü'nü bereket ve bolluk günü olarak isimlendirir ve evinde birtakım şeyleri yığarsa, yığıldıkları şeylerden, o, bir hayır görmez ve kıyâmet günü Yezîd, Ubeydullah b. Ziyad ve Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas (Allah onlara lanet etsin) ile birlikte cehennemden en aşağı tabakasında haşır olunur.³⁸ Muizzüddevlâ'nin emriyle, ilk defa kutlanmaya başlanan Aşûre Günü, bu tarihten itibaren Şiîler için en büyük tören olmuştur. Bu günde Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da bulunan kabri başında aynen Bağdat'takine benzer bir mâtem uygulanmıştır. Bu mâtem, Irak'ın diğer şehirlerinde de aynen uygulanmış ve bu uygulama her yıl tekrarlanmak suretiyle günümüze kadar intikal etmiştir. Yine bugünde Bağdat'ta büyük bir merasim alayı oluşturulmuş, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve diğer imamların hayat hikâyeleri mersiye tarzında, evlerde ve meydanlarda anlatılmış, hatta Şiîler, her yıl yapılan bu büyük merasimle yetinmeyerek, yılın diğer günlerinde de Hüseyin için mâtem tutmuşlardır. Ayrıca şairler Ehl-i Beyt'in tarihte çektiği sıkıntıları tasvir etmişler ve böylece Hz. Hüseyin için ağlanan ve övgüler söylenen bu mâtem hâdisesi, Şiî-İmâmîyye şairler için temel bir mevzû olmuştur.³⁹

Aşûre törenleri, bu dönemde Büveyhîler dışında, onlardan mülhem olarak, Fatimîler tarafından da benimsenmiş ve bir matem günü kabul edilmiştir.⁴⁰

İmamiyye Şiasında oruç, İslam'ın önemli bir rüknüdür. Ramazan orucu farzdır ve mutlaka tutulmalıdır. Kişi hastalık ve susuzluk gibi nedenlerden dolayı orucunu bozmamalıdır. Aşure orucu ise, arefe orucu gibi nisbî bir oruçtur. On Muharrem aşure günü, dünyevi lezzetlerden uzak durmak, gün batana kadar yiyecek ve içecekten kaçınmak; akşam ise sıkıntılı ve kederli insanların yaptığı gibi, lezzet vermeyen bir gıda ile açlığı gidermek gerekli görülmüştür. Bu davranış aynı zamanda bir oruç çeşidi gibi algılanmıştır. Ayrıca bu günde oruç tutmak müstehap sayılmıştır. Onlara göre, bu oruç hakiki bir oruç değildir. Sadece hüznün verdiği meşguliyetten dolayı yemeyi ve içmeyi terk etmekten ibarettir. Bu amelîn Allah'a yakınlaşmak amacıyla yapılması gerekir. Ayrıca bu orucun iftarı ikindiden sonra yapılmaktadır.⁴¹

Netice itibariyle, Şiîlikte, Aşûre matemî ve törenlerinin, bir açıdan Emevîlerin uygulamalarına tepki olarak ortaya çıktığı, zamanla

³⁸ Güner, *a.g.e.*, s.104; Mez, *a.g.e.*, s.88.

³⁹Ebû'l-Mehasin, *En-Nucumu'z-Zahire*, Beyrut, 1992, III/384; Dayf, *Asru'd-Duvel Ve'l-İmarat*, s.368.

⁴⁰Yavuz, *a.g.m.*, IV/25-26; ; Mez, *a.g.e.*, s.84-85.

⁴¹ Kaşifü'l-Gita, *Aslu's-Şia ve Usuluha*, Necef, 1965, s. 120; Büyükkara, *a.g.e.*, s.29,49-50.

Büveyhî, Fatimî ve Safevî yöneticilerin uygulamaları ile şekillenerek resmiyet kazandığı, törenlerle kutlandığı, bir açıdan da tarihte ve günümüzde Şîî-Sünnî farklılaşmasının bir tür simgesi olarak devam ettirildiği anlaşılmaktadır.

2. Alevîlikte Muharrem Mâtemi/Orucu

Günümüzde Muharrem ayı ve orucu Alevîler arasında giderek farklı bir anlam ve içerik kazanmaya başlamıştır. Bu farklılaşmayı anlamak için önce bu orucun Alevî gelenek içindeki önemi konusunda bilgi vermek gerekir. Bu bilgiyi, öncelikle Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yapılan alan araştırmalarına ve benim Sivas'ta yaptığım incelemeler sonucu edindiğim gözlemlere dayanarak, vermek istiyorum.

Cem ayını gibi, Alevî geleneğe özgü uygulamadan biri de Muharrem Orucu'dur. Muharrem'in uzun bir tarihsel arka planı vardır. Bu ay, Kerbela öncesi için kurtuluş ve şükran, Kerbela sonrası için matem ve yâs ayıdır. Halk arasında, "On iki İmam Orucu" ve "Yas-ı Mâtem Orucu" gibi değişik adlarla da anılan bu oruç, Alevîlerce anlamı büyük olan Kerbela Olayı'na dayandırılmaktadır. Burada iki temel vurgu bulunmaktadır. Birincisi; Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt şehitlerinin susuz kalışları, bu günlerde tutulan susuzluk orucu ile yâd edilir. İkincisi, Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt mensuplarının şehit edilmelerinin anısına matem tutulur. Kısaca bu oruç, Muharrem ayının birinci günü başlamakta ve Hz. Hüseyin ile on iki imamın aşkına on iki gün tutulmaktadır. Genelde on iki gün tutulan bu orucun sonunda yani on üçüncü gün, aşûre ve lokma (etli pilav) pişirilerek dağıtılmaktadır. Gerçi bu orucun süresi ve sonundaki aşûre ve lokma dağıtılması konularında bazı yöresel farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki, bazı yörelerde on birinci gün tutularak aşûre ve lokma on ikinci günün sabah veya öğlen vaktinde, bazı yörelerde ise on iki gün tutularak lokma ve aşûre on ikinci günün akşamında dağıtılmaktadır. Dedebaba Bedri Noyan, bu konuda şu bilgileri verir: "Türkiye'de ve dünyada yaşayan tüm Bektaşî ve Alevîler, Muharrem ayının birinci gününden, onuncu günü öğle vaktine kadar, su orucu tutarlar. Onuncu gün öğleyin oruç biterse de, matem on ikinci günü sabahına kadar sürer. Muharrem orucunu sadece su tahsis etmeksizin tam oruç olarak tutanlar da vardır. Fakat, on gün devamlı olarak gece gündüz su içilmez. Sulu gıdalar alınabilir. Bu orucu on ikinci ya da on yedinci gecesine kadar tutanlar da vardır.

'Muharrem matemî içerisinde sakallar traş edilmez, şehadet gününe kadar eğlence yapılmaz, karı kocalık ilişkileri kesilir, hatta çamaşır bile değiştirilmez.

'Eskiden dergahlarda, bir-oniki muharrem günlerinde yere yalnız sofraya bezleri serilir; bunun üzerine sofraya tahtası konulmadan, sofraya çatal, bıçak, kaşık getirilmeden lokma edilirdi. Oniki Muharrem günü mersiye okunduktan sonra yine yere yalnız sofraya bezi serilir, çorba yani aşûre bunun üzerinde yenilirdi. Sonraları sofraya tahtaları da konularak sofralar kurulmaya başladı. Zaten son zamanlarda bazı dergahlarda yemek masalarında sandalyelerde oturularak lokma edilmeye de başlanmıştır.

'Muharrem ayında, matem günlerinde, Bektaşiler birbirlerine rastlayınca, ziyarete gidince karşılıklı niyaz etmezler, yalnız: "Ya İmam!" derler. Karşısındaki de, "Ya Hüseyin..." diye karşılık verir. Bu günler de birbirlerine mektup da yazmazlar.

'Bazı yerlerde On Muharrem Günü akşamı ayn-ül cemler başlar. Talipler varsa nasip verilir. Hem de o gece nasip almak makbul sayılır.⁴²

Bektaşilik konusunda özgün araştırmaları olan Yılmaz Soyzer bu konuda şunları kaydeder: "Hz. Hüseyin, muharrem ayının onuncu günü Kerbela çölünde şehid edilmiştir. Onun için Bektaşiler için muharrem töreni çok mühimdir. Bütün Bektaşiler bu ayın ilk on gününde oruç tutarlar. Bu günlerde doyusuya yemek yemezler, şeffaf kaplardan su içmezler, hatta hiç su içmeyenler de vardır. Hammama gidilmez, çamaşır değiştirilmez, tırnak kesilmez, çalgı çalınmaz, lüzumsuz şeyler görüşülmez, daima Hüseyin'in hatırası düşünülür, kurban kesilmez, babalara da niyaz edilmez.

'Muharrem'in onuncu günü mutlaka tekkelerde bulunulur. Herkes yiyecek içecek bir şeyler getirir. Getirilen şeyler arasında buğday, fıstık, üzüm, badem, hurma vesaire bulunur, bunlar aşûre yapımında kullanılır. Muharrem'in onuncu günü büyük kazana bütün bu aşûre malzemeleri konur ve altı yakılır. Kazan akşamdan sonra kaynamaya başladığı zaman önde baba olduğu halde bütün müritler aş evine girerler. Burada mersiyeler ve nefesler okunmaya başlanır. Kazanın içinde tahtadan yapılmış büyük bir kepece bulunur. Bu kepeyi ilkin postnişin olan baba eline alarak aşûreyi karıştırır. Ondan sonra diğer babalar ve dervişler, daha sonra da bütün bulunanlar karıştırır. Bulunanlar, aşûreyi sırayla karıştırarak, sabaha ederler. Sabaha karşı kazan özel bir törenle indirilir. Ortaya getirilir, bütün canlar kazanın etrafına dizilirler. Önce bir can mersiye okur, bunu takiben baba tarafından tercüman okunur. Şehitlerin başı Hz. Hüseyin'in ruhundan şefaahat dilenir. Baba aşûreyi büyük karavana kaplarına taksim eder. Her karavanaya on ikişer kişi otu-

⁴²Bedri Noyan, *Bektaşilik-Alevilik Nedir?*, İstanbul, 1995, s.151; İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İstanbul, 2008, s.143.

rur. Yemekler yenildikten sonra o gün dinlenilir ve ertesi gece yapılacak âyin-i ceme hazırlanılır".⁴³

Alevî geleneğinde, Muharrem Orucu süresince, Hz. Hüseyin'in susuz şehit olmasına duyulan saygı gereği, berrak su içilmez, et yenmez, kurban kesilmez, tıraş olunmaz (resmi görevde bulunmuyorsa), cinsel ilişkiye girilmez, eğlence ve düğün yapılmaz. Buna benzer müeyyidelerin uygulanmasına rağmen, temizlik için devamlı yıkanılır. Matem geceleri ekseriyetle Kerbela Olayı'nı anlatan Fuzulî'nin Hadikatü's-Şühedası, Kumru, Faziletname gibi Türkçe manzum kitaplar okunur, mersiyeler ve nefesler söylenir. Ayrıca orucun bitiminde imkânı olanlar kurban keserler ve toplu hâlde pişirilen aşûre çorbası/tatlısı herkese dağıtılır. Bu kurban ve aşûre merasimi, İmam Zeynel Abidin'in Kerbelâ'da ölümden kurtulmasına ve Ehl-i beyt soyunun ondan devam etmesine duyulan sevinç nedeniyle yapılır. Bugün Türkiye'de ve Avrupa'daki kentlerde Muharrem Orucu günlerinde cem evlerinde geniş katılımlı oruçlar açılmakta, lokmalar verilmekte, aşûreler dağıtılmakta ve Hz. Hüseyin, Kerbela şehitleri ve on iki imamları anmak için çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Özellikle Alevîler tarafından kurulan televizyon ve radyo kanalları başta olmak üzere yerel televizyon ve radyolarda günün ahlak ve önemi konularında özel yayınlar yapılmaktadır. Muharrem ayında özellikle Şiîler tarafından uygulanan dövünme de dâhil çeşitli gelenekler Alevî geleneğinde bulunmamaktadır. Mehmet Kızılgöz'e göre, Muharrem Orucu'nun sayısının esprisi şöyledir: On gün Kerbela savaşının on gün sürmesi, iki gün cesetlerin çölde iki gün kalması, üç gün ise Hz. Hüseyin'in amcaoğlu Müslim b. Akil ve iki oğlu İbrahim ve İsmail'in ölümleri sebebiyle toplamda on beş gün oruç tutulur. On üçüncü gün cem ayini yapılır. "Yâs-ı matem" noktalanır. Herkes evinde şükür için dua eder; durumu iyi olanlar Hz. Hüseyin adına fakire sadaka verir. Bu orucu tutmayanlar hoş görülür.⁴⁴ Bazı bölgelerde Muharrem Orucu'ndan önce üç gün oruç tutulur. Bu üç günlük oruç, Masum-u Pak'ların anısına tutulur. On dört Masum-u Pâk, Oniki İmamlar soyundan gelen ve çocuk yaşta şehit edildiklerine inanılan kişilerdir. Bu nedenle masum olarak nitelenmektedirler. Kimi bölgelerde Muharrem Orucu ile birleştirilen bu oruç onların anısına tutulmaktadır.

Kısaca, Muharrem Orucu, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehitlerinin çektikleri acıyı ve yaşadıkları zorlukları hissetmek amacıyla tutulmakta ve takvim olarak Kurban Bayramı'nın başlangıcını izleyen 20'nci günün akşamı başlamaktadır. Alevî inancıya göre, bu ayda eğlence yapılması, bıçağa ve kesici aletlere el sürülmesi, düğün,

⁴³ A. Yılmaz Soyger, *19. Yüzyılda Bektaşılık*, İzmir, 2005, s.251-52.

⁴⁴ Mehmet Kızılgöz (Dede), Yıldızeli, Davulalanı Köyü, 1944, Lise Mezunu.

nişan, sünnet törenleri, karı-koca ilişkileri, kurban kesilmesi, ét ve iştah açıcı gıdaların yenilmesi yasaktır. Yine Kerbelâ şehitlerinin çektikleri susuzluğu hissetmek için su içilmez, içki içilmez, vücudun su ihtiyacı yenilen yemeklerden, çay, kahve, meşrubat, meyve suyu ve ayran gibi sıvı içeceklerden karşılanır. Eğlence yerlerine gidilmez, saç ve sakal tıraşı olunmaz, ancak devlet memuru olanların tıraş olmaları hoşgörülle karşılanır. Hiçbir canlıya zarar verilmez, hatta ağaç kesilmez, çiçek koparılmaz. Her ev, cenazesi varmış gibi gözyaşı döker. Muharrem Orucu akşamında yenilen yemekleri nitelemek üzere "iftar" sözcüğü kullanılmaz, karanlık gözle görülünce oruç açılır. Oruç dua ile açılır. Genelde ismi azam duası okunur. Bilmeyenler bu duayı çoğu zaman çantalarında yazılı olarak taşır. İftar tuzla açılır; suyla açılması günahıdır. Muharrem akşamları, geçmiş peygamberler ve ümmetleri dualarla anılır. Ayrıca sahura kalkma uygulaması yoktur. Sahura kalkmak pek makbul sayılmaz. Gece yarısından sonra yenip yatılır. Sabah erken kalkılır, Hz. Peygamber efendimiz dahil, onun tüm akrabaları ve on iki imamlar için düvaz ayınlar (on iki imam isminin geçtiği yerlere "düvaz ayını", geçmeye "deyiş" denir) okunur. Yemek yendikten sonra şöyle dua edilir: "Ya Rabbi! İnsanları tanıştırmak için gönderdiğin Resûlullah'ın torunu Hz. Hüseyin'in yasını matemine niyetle tutacağım oruç için bu gün son yemeğimi yedim; sabahleyin sağ kalkarsam sağlık himmetlerine vesile eyle, ölür isem rahmetine nail eyle" der, bu niyetle yatar. Aşure, yastan sonra bir tür can aşı olarak görülür, acıları tatlıya bağlamak için yapılır.⁴⁵

Sünnî toplum arasında da, geçmiş Peygamberlerin kurtuluşlarına sahne olduğu, Hz. Muhammed'in oruç tuttuğu ve bunu tavsiye ettiği gibi bir yaygın anlayıştan dolayı, son yıllarda bu günlerde oruç tutmanın gerekliliği ile bu orucun günü/sayısı gibi konularda ciddi bir ilgi ve öğrenme isteği giderek artmaktadır. Genel olarak ise, bu ayda oruç tutanın sevap alacağı, tutmayanın günaha girmeyeceği, dolayısıyla kim ne kadar oruç tutarsa o kadar sevap alacağı telkin edildiği gözlenmektedir. Ayrıca günümüzde, bazı Şîî Müslümanların bu günde sırtlarını zincirlerle döverek kan akıtmaları da ilgi çekmekte ve bu uygulamanın dini boyutu sorgulanmaktadır. Bu uygulamanın dinî bir bağlayıcılığı olmadığı, sırf bu çileye ortak olma, Kerbela şehitlerinin mahrum kaldığı şeylerden kendilerini mahrum bırakma ve yaşanan acıları bir ölçüde kendi nefislerinde hissetmek adına yapıldığı söylenebilir. Nitekim son yıllarda bu uygulama giderek terk edilmektedir.

⁴⁵Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevi ve Tahtacılar*, Yay. Haz. Turhan Yörükân, İstanbul, 2006, s. 60, 276-278, 429; Mehmet Kızılgöz (Dede), Yıldızeli, Davulalan Köyü, 1944, Lise Mezunlu.

Sonuç olarak, Muharrem ayında ve aşûre günlerinde nafilâ ibadet olarak oruç tutmak, güzel ahlakını ve mücadelesini örnek alma maksadıyla, Hz. Hüseyin başta olmak üzere Kerbela şehitlerini sevgi, rahmet ve ibretle anmak bu konuda yapılabilecek en makul davranıştır.

3. Türkler'de Aşûre Geleneği

Aşûre, Müslüman Türklerin halk inançları geleneğinde önemli bir yer tutmuş, aynı zamanda Muharrem'in onuncu günü başlamak üzere daha sonraki günlerde de özel merasimlerle pişirilip dağıtılan tatlıya da (aşûre) ad olmuştur. Yine bu gün, Müslüman Türklerin hayatında, birtakım ibadet ve hayır işlerinin yapılmasına ve adını bu günden alan bir tatlıyla komşuluk ilişkilerinin zinde ve canlı kalmasına vesile olan özel zamanlardan biri olmuştur. Çok eskiden beri devam eden aşûre aşısı, Osmanlılar döneminde sarayda da pişirilmiştir. Helvacıların nezaretindeki aşçılar ve kiler ağaları tarafından hazırlanan aşûre, Muharrem'in onundan itibaren "aşûre testisi" adı verilen özel kaplarla saray dairelerine ve halka birkaç gün süreyle dağıtılmıştır. Anadolu'da zengin aileler ve esnaf teşkilatları tarafından pişirilen aşûre, sebirciler, duağûlar ve halkın katıldığı merasimlerle dağıtılmış, bazı bölgelerde aşûre dağıtımından sonra kurban kesilmiştir. Bu günün tarihi süreç içerisindeki dayanağı ve kökeni ne olursa olsun, aşûre günü her zaman insanlarda ibadet ve hayır yapma duygularını kabartan, Hz. Peygamber'e ve Ehl-i beyt'ine karşı sevginin yaşandığı özel bir gün olarak kutlana gelmiştir. Böyle bir günün kutlanmasının dînen kimseye bir zararı olmadığı gibi, sayısızca faydaları vardır. Günümüzde de aşûre orucu tutmak, aşûre tatlısı pişirip komşulara dağıtmak ve aşûre törenleri tertiplemek bütün canlılığı ile devam etmektedir.⁴⁶

C. SİVAS'TA MUHARREM MATEMİ VE AŞÛRE GELENEĞİ ÜZERİNE İZLENİMLER

Bu yıl Sivas'taki Alevi Derneklerin Muharrem matemi/orucunu bizzat görerek bilgilenmeyi kendi açımdan gerekli gördüm ve bunu arkadaşlarımla ve öğrencilerimin görmelerini arzu ettim. Bu amaçla 15/01/2008 Salı günü Cem Vakfı'nda iftara katıldım. İftar yemeği öncesinde, bu yıl ilk defa Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı tarafından görevlendirilen, Dursun Zebil Dede sofraya duası okudu. Yemek münüsü, mercimek çorbası, nohut yahnisi, bulgur pilavı ve hoşaftan oluşmaktaydı. Alevi inancı gereği yemekte et, masalarda bıçak ve su yoktu. Yemek sonrası vakıf başkanının odasında kısa

⁴⁶ Yavuz, a.g.m., IV/26; Osmanlı dini hayatında aşûre gününün önemli bir yer tuttuğu, bu günde Sünni ve Şii'lerin çeşitli uygulamalar gerçekleştirdiği kaynaklarda nakledilmektedir. Bkz. Baş, a.g.e., s.179-189.

bir çay sohbeti oldu. Sonra saat 18.00'de cem yapılacak salona indik. Dede ve yanında bulunanlar, salonun girişine bakan duvarın orta yerinde kendileri için hazırlanan 30 cm. yükseklikteki sunum yerine oturdular. Buranın sağına (duvar önüne oluşturulan yastıklı, minderli kısma) erkekler, soluna kadınlar, ön kısmına ise görevli gençler sırayla oturdular. Dede salona gelince herkes ayağa kalktı, saygı sundu. Dede yerine oturdu, söze Yasin suresinin ilk sayfasını Türkçe makamla okuyarak başladı. Bu, benim ilk defa şahit olduğum bir okuma tarzı idi. Arapça okunmasına karşı olarak, Kur'ân'ın anlaşılması ve dinlenilmesi açısından böyle bir uygulamanın anlaşılır ve dinlenir olması konusu tartışılabilir. Ardından Fatiha ve ihlas surelerinin Türkçe anlamları topluca makamsız okundu. Bu tarz bir okumanın, okuyan ve dinleyen açısından daha kolay ve anlaşılır olduğu söylenebilir. Sonra Hz. Peygamber'den başlayarak sırasıyla on iki imamlara Arapça salavat okundu, ardından herkes oturduğu yerde secdeye vardı. Secde etmeyen Dede, oruçların kabulü için dua etti. Dede üç konuda konuşma yaptı. Birinci konuşma, cem, cem evi ve kible konusunda oldu. Dede'ye göre, asil olarak cem ve cem evi vardır. Kible yoktur. "Her nereye yönelirseniz..." ayeti ve Kâbe'de kılınan namaz bunun delilidir. Zira, kabe civarında namaz kılanlar, kabe ortadan kalkınca yüz yüze namaz kılmış olmaktadır. Kısaca iki tür namaz vardır. *Biri halka namazı, diğeri saf namazıdır.* Alevîler halka namazı, Sünnîler saf namazı kılarlar. Dede'ye göre, İslam dini ve Kur'ân, Hz. Peygamber'den sonra anlam açısından değişime uğradı. Oysa Hz. Muhammed kırklar cemi yaptı. Cem esnasında yapılan dualarda "amin" yerine "Allah", "Allah" deniyordu. İkinci olarak, Kerbelâ olayı dramatik olarak anlatıldı. Saz eşliğinde ağıtlar söylendi. Özellikle Dede'nin önünde bulunan başında yeşil eşarp ve üzerinde kırmızı kuşak olan gençler, hep bir ağızdan "Lanet Yezide", "Ya Hüseyin" diye çığlık attılar. Kerbelâ sanki şimdi yaşanıyordu. Dede'ye göre, Kerbelâ, bu acıları içte yaşamak, o insanları sevmek ve mazlumun safında yer almaktır. Yezid ise, yanlışın adıdır, onun Alevîsi, Sünnîsi olmaz. Alevî yanlış yapıyorsa Yezit'ten de Yezit'tir. İçteki Yezit'e lanet okumadan dıştakine okumanın bir anlamı yoktur. Üçüncü olarak, Muharrem Orucu anlatıldı. Buna göre bu günlerde eğlence olmaz, kan akıtılmaz, can acıtılmaz, matem günü nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranılır. Ancak kent yaşamında yıkanmamak, traş olmamak, elbise değiştirmemek artık imkansız hâle gelmiştir. Diğer insanları rahatsız etmemek gerekir. Dinî anlayışı mantıktan uzaklaştırmak doğru değildir. Mesela, asker bu orucu tutmaz.

Burada yaşananlardan edindiğim gözlemlerim ışığında şöyle bir değerlendirme yapmam mümkündür. İlk defa katıldığım böyle bir programda, ilgimi en çok çeken şey, katılımcıların samimiyeti ile

dedenin yaptığı konuşmanın içeriği oldu. Önce katılımcıların samimiyetine değinmek istiyorum: Öncelikle katılımcılarda, serbest bir ortamda kendi inanç ve kültürel kimliklerini keşfetmenin rahatlığını hissettiklerini, din ve inanç üzerine yapılacak sohbetlere katılım arzusu ile kimliği yaşama heyecanının burada kendisini açıkça hissettirdiğini görmek mümkün oldu. Ayrıca bu kimliğin başkaları tarafından art niyet olmaksızın -saygı temeli üzerinde- öğrenilmesinin ve başkalarının da kendileriyle beraber cem ayinine katılmasının kendilerini mutlu ettiğini söylemek gerekir. Yine Alevî gelenekten gelmemekle beraber, değişik sebeplerle cem ayininde gözlemci olarak bulunanların halka namazına katılmaları konusunda zorlanması, toplumumuzda ve birçok İslam toplumunda tek tipçiliği ve üstten yapılanmayı zorlayan eğilimin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Görevli dedenin anlatımları, bu inanç, gelenek ve mezhebî kimliğin muhafaza edilmesiyle beraber zaman içinde kitabî kaynaklara ve yazılı kültüre doğru bir seyir izleyeceği izlenimini de ortaya koymaktadır. Zira anlatımlar, bilgi ve entelektüel düzeyde gelişmeye muhtaç gözükmemektedir. Ayrıca yapıcı ve olumlu katkıların söz konusu gelişmeyi müspet yönde etkileyeceği söylenebilir. İslam'ı temel kaynaklarına uygun olarak öğrenip yaşama ile çağdaş ve evrensel değerleri özümseyerek, bu konuda bir açılım yapma noktasında yapılması gereken çok şeylerin var olduğu anlaşılmaktadır.

Kısaca şu hususlara da değinmekte fayda vardır. Dede'nin, bir ilahiyat geleneğinden gelmediği için, Kur'an ayetlerine bütüncül olarak değil de parçacı bir yaklaşımla yorumlar getirdiği; örnek olarak, namaz, kible, ve oruç konularında söylediklerinin çok ciddi bilgi eksikliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Kur'an'da farz kılınan orucun, aslında Muharrem Orucu olduğu, kiblenin olmadığı, Kur'an'ın Arapça okunmasının bir kültür emperyalizmi olduğu vb. söylemler, üzerinde durulması gereken ciddi iddialardır. Yine sıklıkla "Alevî İslam inancına göre..." vurgusu yaparak, İslamiyet içinde bütünüyle kendine özgü bir inanç sistemi kurmaya çalışmak da doğru değildir. Halka namazı ve Muharrem orucu, tümüyle Hz. Hüseyin için bir tür "ah u figan etmek" ve Kerbela'da yaşanan acılara ortak olmaktan ibarettir. Geçmiş peygamberlerin anısına tutulan oruçla, günümüzde Alevîlerin tuttuğu oruç arasında, gerek niyet ve gerekse mahiyet itibarıyla, bir ilişki olduğu söylenemez. Muharremde on veya on iki gün oruç tutma âdetinin ilk defa nerede, ne zaman başladığı; günümüzde nerelerde tutulduğu, geçmişte bu orucu tutanların bunu Ramazan orucuna karşılık olarak mı, yoksa onunla birlikte mi tuttuğunu bilmek bugün çok zor. Nitekim bugün ileri yaşlardaki kimi Alevî vatandaşların tutumları, bu konuda ilginç

ipuçları vermektedir. Kısaca Ramazan orucu ile Muharrem orucu birbirinin alternatifi değildir.

Yine cami ve cem evi konusunda da bir aşırılığa gidildiği görülmektedir. Hemen belirtelim ki, Cami ve cem evi birbirlerine alternatif yerler değildir. Cami tüm Müslümanlar -buna Aleviler de dâhildir- için bir ibadet yeridir. Cem evi ise, Alevi inanç ve kültürünü yaşamak ve yaşatmak isteyenler için özel bir mekândır. Bu haliyle cem evi, geçmişi itibariyle, bir tarikat dergâhı veya tekkesi, günümüzde ise bir kültür evi konumunda bulunmaktadır. Bir dergaha veya kültür evine mensubiyet, dileyenin camide veya evinde namaz kılmasına engel olmadığı gibi; bir kimsenin camiye gitmesi de cem evinde semah yapmasına, dilediği takdirde orada namaz kılmasına, saz çalıp söylemesine engel olmamalıdır. Zira İslam dini açısından bir kişi ya mümindir ya da değildir. İslam dinini kabul ettikten sonra, kişinin mezhebi, tarikatı, partisi veya bir başka mensubiyeti, dinî bir mecburiyet olmayıp, kendi bireysel tercihidir ve sadece onu ilgilendirir. Nasıl ki, kendisini Sünnî olarak niteleyen birisi için bir tarikatâ girmek, bir partiye üye olmak dini bir zorunluluk olmayıp, isteğe bağlıdır ve bu şekliyle bu kişi için cami ile tekke farklı konumlara sahiptirler; aynı şekilde Alevî birisi için de durum aynıdır. İnsanlar inançlarıyla veya bir inancın bağlısı olarak doğmazlar. Allah, insanları Alevî veya Sünnî olarak yaratmaz ve bu şekilde de sorgulamaz. İnsanlar herhangi bir inancın kalıntısı ile doğmaz, Allah da onları bireyler olarak muhatap alır. Bunun dışındaki bir yaklaşım hem İslam inancına aykırıdır, hem de toplum içinde din konusunda bir ikilik doğurur. Bu da dinî ve millî birliği zedeler. Müslümanlık bu ikiliği kaldırmaz. Kısaca, cem evleri, birer kültür/tarikat evi olarak kurumsallaşabilir; ancak orada anlatılanların, ciddi anlamda tashihe muhtaç olduklarının ve buralardaki uygulamaların da, İslam'ın bilinen kurumsal yapısını kabul etmenin ötesinde ekstra uygulamalar olduklarının bilinmesinde fayda vardır. Bu konuda "dinde zorlama yoktur" ilkesinden hareketle, farklılıklara toleransla yaklaşmak, iyi niyete dayalı olarak birbirini anlamaya çalışmak, bilgisizliği ve bağnazlığı kaldırmak, insanlar arasında sevgi ve saygı bağlarını geliştirmek her zaman hedef olmalıdır. Bunun gerçekleşmesinde yöneticilere, siyasilere; sivil toplum kuruluşlarına, aydınlara ve bilim kurumlarına da önemli sorumluluklar düşmektedir.

Burada, örnek olması açısından, Hollanda Dedeler Divanı Genel Başkanı Bülent Duran'ın, Muharrem Orucu, bu orucun niyeti, iftarı ile aşûre konularında verdiği bilgileri özetle sunmak istiyorum: "Muharrem Matemi/Orucu, Hicri Takvim'e göre Zilhicce ayının 10. günü başlayan Kurban Bayramınının 1. gününden itibaren 20 gün sayılır ve 20. günün akşamı Muharrem Orucu için niyet edilir

lır ve oruç başlar. Bu oruca başlamadan önce, Masum-u Paklar (Kufe'de şehit düşen İmam Hüseyin'in amcasının oğlu Müslüm b. Akîl, çocukları İbrahim ve Muhammed) için 3 gün ve Fatma Ana için 1 gün oruç tutulur. 12 günü Muharrem Orucu olmak üzere, toplam 16 gün oruç tutulduktan sonra Muharrem ayının 13. günü kurbanlar tığlanır ve Aşûre dağıtılır. Kurban, İmam Ali Zeynel Abidin'in Kerbela Katliamından kurtuluşundan ve Ehl-i beyt'in soyunun onun ile devam edeceğinden duyulan sevinci belirtir. Muharrem ayında eğlence yapılmaz, düğün-nişan-sünnet törenleri yapılmaz, karı-koca ilişkileri kesilir, kurban kesilmez, et yenilmez. Kerbela Şehitleri'nin çektikleri susuzluğu hissetmek için su içilmez, eğlence yerlerine gidilmez, saç ve sakal tıraşı olunmaz. Günümüzde bunların bir bölümü uygulanmamaktadır. Meselâ, sakal tıraşı olmamak gibi.. Su, saf olarak içilmez. Vücutun su ihtiyacı yenilen yemeklerden, çay-kahve-meşrubat-meyve suyu-ayran gibi sıvı içeceklerden karşılanır. Alevî inancı şekilciliğe takılıp kalmayı değil, özü benimser. Aklın ve ilmin yolundan ayrılmaz. Önemli olan İmam Hüseyin'in ve diğer Kerbela Şehitleri'nin çektikleri acıyı ve zorlukları beyinde, kalbinde ve gönlünde duymaktır. Onlar gibi düşünüp, onlar gibi yaşayıp, onlar gibi inanmaktır. Zalime karşı çıkıp, mazlumdan yana olmaktır. Hz. Hüseyin, askerî anlamda, Kerbela'da yenilmiş; ancak sergilediği tutum ve kararlılık, Emevî baskı ve hileleri sonucu sönmeye yüz tutan "Hak-Muhammed-Ali Yolu"nun şahlanışı bakımından da tarihte eşine az rastlanan bir büyük zaferin öncüsü, önderi ve kahramanı olmuştur. Bu, sadece Alevîler için değil, başka mazlumlar için de ciddi bir örnek oluşturmuş, ezilenlerin cesaret ve iman kaynağı olmuştur. Alevî toplumunda, on iki gün süresince, Hz. Hüseyin'i ve Kerbelâ şehitlerini anma ve Yezit'e lânet okuma anlamında, hemen hemen her dakika değerlendirilebilir. Bu tümüyle kişinin kendisine ve ona uygun düşen koşullara bağlıdır. Bunu belirli sözlerle sınırlamanın olanağı yoktur.

Bu orucun niyeti şöyledir:

"Bism-i Şâh!.. Allâh Allâh!.. Erenleri himmetine, Er Hakk-Muhammed-Ali'nin aşkına, Hz. İmam Hüseyin efendimizin susuzluk orucu niyetine (niyyet-i savm-ı atşânına). Kerbelâ Şehitleri'nin temiz ruhlarına matem orucu niyeti ile Hz. Fatma anamızın şefaatinde. Oniki İmam, Ondört Ma'sûm-u Pâk efendilerimizin şevkine, Onyedî Kemberbestler hürmetine. Hâzır, gâib gerçek erenlerin yüce himmetleri üzerlerimizde hâzır ve nâzır ola, Yûh münkire, La'net Yezid'e, Rahmet mü'mine. Allâh, eyvallâh Hü..."⁴⁷ İftar zamanı ise, saat ve dakika ile belirlenmiş olmayıp, bu genellikle akşamın geç

⁴⁷ Bedri Noyan, *Bektaşılık Alevilik Nedir*, Ankara, 1987; Mehmet Kızılgöz, *Gülbank Alevilikte Dua*, Ankara, 1997, s. 96-97,194-195.

dakikalarına tekabül etmektedir. Gecenin on ikisinden önce ve aşırı derecede doymamak üzere, sadece bir kez yenir, tâ ertesi gün aynı zamana kadar devam eder. Bu bir "iftar" olarak değil de "ağız mühürü" olarak adlandırılır. Ağız mührünü bozmak ya da iftar için genellikle şu tercüman okunur:

"Bism-i Şâh, Allah Allah. İmam Hüseyin'e, O'nun soyuna ve dostlarına selâm olsun. Yezit'e, soyuna ve yandaşlarına yüz bin lanet olsun. Yüce Allah, İmam Hüseyin aşkına tuttuğumuz matem oruçlarımızı kabul eylesin. Gerçeğe Hû!"⁴⁸

Matemin bitiminde, Aşûre kazanının başında okunacak dua ise şöyledir:

Bism-i Şah Allah Allah; Yüce Allah'ım sana şükürler olsun ki, bizlere bu Muharrem Orucunu, Kerbela matemini tutmamızı nasip ettin. Tuttuğumuz oruçları, yaptığımız ibadetleri, Kerbela'da susuz şehit düşenlerin yüzü suyu hürmetine kabul eyle. Esselamu aleyke, Ya Muhammed Mustafa. Esselamu aleyke, Ya İmam Ali'yel Murtaza. Esselamu aleyke, Ya Hatice'tül Kübra. Esselamu aleyke, Ya Fâtima'tül Zehra. Esselamu aleyke, Ya İmam Hasan-ı Müçtebâ. Esselamu aleyke, Ya İmam Hüseyin-i Deşti Kerbela. Esselamu aleyke, Ya İmam Zeynel-i Aba. Esselamu aleyke, Ya İmam Bakır-ı Baha. Esselamu aleyke, Ya İmam Cafer-i Sadık. Esselamu aleyke, Ya İmam Musa'yı Kazım. Esselamu aleyke, Ya İmam Rıza'yı Cefa Esselamu aleyke, Ya İmam Muhammed Taki. Esselamu aleyke, Ya İmam Ali'yel el-Naki Esselamu aleyke, Ya İmam Hasan al-Askeri. Esselamu aleyke, Ya İmam Muhammed Mehdi Sahibi Zaman.

Ey yüce Allah'ım. üçlerin, beşlerin, yedilerin, Oniki İmamların, Ondört Masum-u Pakların, onyeddi kemerbestlerin, kırkların aziz ruhları hürmetine, gönüller Şahı Erenler Sultanı Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin aziz ruhunun hürmetine, erenlerin, evliyaların aziz ruhlarının hürmetine, tuttuğumuz oruçları, yaptığımız duaları, pişirdiğimiz aşûrelerimizi, lokmaları, dergah-ı izzetinde kabul eyle. Emeklerimizi boşa verme. Hizmetlerimizden dolayı, bizleri Hz. Muhammed'in şefaâtından, Ehli Beyt'in katârı didârından mahrum etme. Gerçeğe Hû!

Aşûre yendikten sonra yapılan dua

"Bismi Şah, Allah Allah. Elhamdülillah, Elhamdülillah, Sümme Elhamdülillah. Nimeti Celil'ullah, bereketi Halil'ullah. Şefaât kıl Ya Resulullah. Erenler sofrası olsun, pir lokması olsun, yiyene helal, yedirene delil olsun. Bu gitti ganisi gele, Hak Muhammed Ali bereketini vere. Gittiği yere gam keder getirmeye. Kazanıp getirenlerin,

⁴⁸ Esat Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005, s.448.

pişirip hizmet edenlerin, elleri ayakları dert görmesin, gönülleri keder görmesin, Kербela'da susuz şehit düşen şühedaların ruhları şad olsun. Onların ruhlarının aziz hürmetine emeklerimiz boşa gitmesin. Pişirdiğimiz aşûre çorbamızı, verdiğimiz lokmalarımızı dergahında kabul etsin.

Ey Yüce Allah'ım, Hz. Muhammed'in soyuna, ilk zulüm eden zalimden, son zulüm eden zalime kadar, hepsine lanet olsun. Ehli-beyt'e ve onun soyuna rahmet olsun. Bizleri de Hz. Muhammed'in şefaatinde mahrum etme, Ya Rabbim. Lokma hakkına sofrâ hürmetine, erenlerin keremine, cömertlerin demine Hü diyelim".⁴⁹

Sivas merkezde son dört yıldır "Birlik Aşûresi" adıyla Valiliğin öncülüğünde, bazı oda, dernek ve vakıfların katkılarıyla resmî aşûre töreni düzenlenmektedir.⁵⁰ Tören Valilik bünyesinde oluşturulan bir komisyon tarafından organize edilmektedir. 4 Eylül Kongre Müzesi bahçesinde icra edilen törene başta Sivas milletvekilleri, şehrin resmî kurumlarının idarecileri, meslek teşekküllerinin temsilcileri, sivil toplum kuruluşlarının ve siyasî partilerin temsilcileri ile halkın yoğun katılımı gözlenmektedir. Bahçede başta resmî erkânın oturacağı protokol çadırı ile aşûre ikramında bulunacak dernek ve vakıfların çadırları kurulmaktadır. Önceden dağıtılan davetiye ve afişlerle gerekli duyurunun yapıldığı programda, önce programa katılan veya mesaj gönderen zevât anons edilmekte, sonra günün anlam ve önemini anlatan protokol konuşmaları yapılmakta ve dualar okunmaktadır. Ardından çadır kuran kuruluşlar aşûre ikramında bulunmaktadırlar. Çok canlı olarak icra edilen törende, farklı kesimlerden insanlar birbirleriyle tanışmakta hal hatır sormakta ve aşûrenin özüne uygun olarak "çokluk içinde birlik ruhu" ortaya konmaktadır. Ayrıca Sivas'ın değişik ilçelerinde de Kaymakamlık ve

⁴⁹Bkz. Bülent Duran, (Hollanda Dedeler Divanı Genel Başkanı), "Muharrem Orucunun Anlamı", www.kanalkultur.com/yolalevi, 19.01.2007; Ayrıca Alevi - Bektaşilik'teki oruç niyeti ve iftari için okunan duaların farkı için, Bkz. Noyan, a.g.e., s. 86; Üzüm, a.g.e., s.143.

⁵⁰ Bu yıl Sivas Valiliği'nin 10/0172008 tarihli Kutlama Yönergesi çerçevesinde, "Sivas 4. Birlik Aşûresi" adıyla, 22 Ocak 2008 tarihinde Kongre Müzesi Bahçesinde düzenlenen etkinliğe destek veren kuruluşlar şunlardır: Sivas Ticaret ve Sanayi Odası, Sivas Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Sivas Ziraat Odası Başkanlığı, Kızılay Sivas Şube Başkanlığı, 4 Eylül Kültür ve Dayanışma Derneği, Türk Ocakları Sivas Şubesi, Cem Vakfı Sivas Şubesi, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Subaşı Hanı Esnafı. Tertip Komitesi adına hazırlanan davetin ön yüzünde bir tas aşûre çevresinde tüm renklerin temsil edildiği, büyük bir bakır kazanın üstünde, Aşık Veysel'in şu dizeleri yer almaktadır:

İtimat edersen benim sözüme,
Gel birlik kavline girelim kardeş.
Birlik çok tatlıdır benzer üzüme,
İçip şerbetini kanalım kardeş.

Program, açılış konuşmaları, dua ve aşûre ikramıyla sona erdi.

Belediyelerin öncülüğünde merkezi yerlerde, merkez camii önlerinde aşûre ikramları yapılmaktadır. Yine bu günlerde başta camilerde, hutbe ve vaazlar verilmekte, yerel televizyonlarda Muharrem'in başından itibaren yapılan cem ayini yayınları ile aşûre konusunda açık oturumlar yapılarak halk bilgilendirilmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Toplumların hayatında inanç ve gelenekten kaynaklanan bazı önemli günler, geceler ve aylar vardır. Bu zaman dilimlerinde, meydana geldiği varsayılan veya gerçekten meydana gelmiş olan bir takım olaylar sebebiyle çeşitli kutlama ve yas törenleri yapılagelmiştir. Böyle zaman dilimlerinin, ortak değerlere sahip toplulukların sosyal ve kültürel hayatlarını hep canlı tutan önemli unsurlar olduğu bir gerçektir. Hicri takvimin birinci ayı olan Muharrem'in onuncu günü (Aşûre günü) de, tarihî kaynaklarda geçen bilgiler ışığında, kendisinde birçok peygamberin kurtuluşu ve başarısının yaşandığı inancıyla, Arap, İsrail ve Fars milletleri tarafından kutsal kabul edilmiş ve çeşitli şekillerde kutlanagelmiştir. Özellikle, Hz. Nuh'tan sonra gelen peygamberlerin, bugünde şükür ifadesi olarak, oruç tuttuğu ve bu günün anısına kurtuluş çorbası pişirip fakir fukaraya yedirdiği kaynaklarda kaydedilmiştir. Bu günün Müslümanlarca kutsal kabul edilmesinin tarihî kökeninde ise, dinî bir etkenden ziyade, Hz. Muhammed'in hicret sonrası Medine'de takip ettiği siyaset yatmaktadır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra, (H. 10 Muharrem 61/Miladi 10 Ekim 680 tarihinde), Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin ve beraberindekiler, Fırat Nehri kenarındaki Kerbela'da, susuz bırakılarak haksız bir katliama maruz kalmışlardır. Dolayısıyla bu tarihten sonra Muharrem ayı denince, bu acı hadise ve bu bağlamda Şiîler ve Aleviler için yas veya matem ayı aklı gelmektedir. Bu nedenle Aleviler, Hz. Muhammed'e ve Ehl-i beyt'e saygı ve sevgilerinin bir ifadesi olarak, bu ayda 12 gün oruç tutar; düğünlere, eğlenceli yerlere gitmez, Ehl-i beyt'e yapılan haksızlıkları kendilerine yapılmış gibi kabul ederek acı hissederler. Matem orucu bitiminde, Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in Kerbelâ'da sağ kurtulması adına, mutluluk ifadesi olarak aşûre (çorba/ tatlı) pişirir ve bunu evlere dağıtırlar.

Sivas'ta edindiğim gözlemlerim ışığında şu çıkarımlarda bulunabilirim: Muharrem Orucu, Aleviler arasında, daha çok yaşlı kişilerce önemsenmekte ve yaşı 50'nin üzerinde olanlar tarafından tutulmaktadır. Orta yaşta olanlar ara ara tutmakta, gençler ise fazla ilgi duymamaktadır. Bu orucu tutanların, sosyo-kültürel açıdan, daha çok geleneksel yapıya bağlı, eğitim ve gelir düzeyi orta halli oldukları anlaşılmaktadır. Bu ayda ne kadar oruç tutulursa o kadar sevap olacağı inancı yaygın görülmektedir. Oruç için sahura kalkıl-

madığı konusunda görüş birliği bulunmakta; ancak isteyenin kalabileceği, genelde gece 23 civarında yemek yenip yatıldığı, güneş batımı ile iftar yapıldığı, evlerde bulunan takvimlerde belirtilen ezan vaktinin ölçü alındığı, iftar esnasında çoğunlukla dua edildiği, ezbere bilenlerin başta yemek duası olmak üzere bildikleri duaları, bilmeyenlerin ise bakarak okudukları, bu orucu tutanlar -özellikle yaşlılar- arasında Ramazan orucunu tutanların da olduğu, bu süre içinde oruç tutanların su içmedikleri, et, yumurta ve soğan yemedikleri, müftülüklerin bu oruca dönük bir faaliyetlerinin olmadığı, kimi yerlerde sadece müftülükler tarafından aşûre gününde aşûre dağıtıldığı, Alevî vatandaşların, dışlanma korkusuyla müftülüklere soru sormaktan çekindikleri tespiti yapılmıştır. Yine Alevilikte, Muharrem'in ilk on günü boyunca, oruç açımında da su içmemeye çalışılır. Su yerine hoşaf, meyve suyu gibi sulu içecekler içilir. Oruç süresince bıçağa ve kesici aletlere el sürülmez, düğün-nişan-sünnet törenleri yapılmaz. Karı koca arasındaki cinsel ilişkiden uzak durulur, kurban kesilmez ve et yenilmez. Matem boyunca hiç bir canlıya eziyet edilmez. 12 gün süren matem orucunu herkes kendi gücüne, sağlığına ve maddi imkanlarına göre tutar. Oruç açımının -dakikalarla belirlenmiş- belirli bir saati yoktur. Genellikle akşam karanlık olduğunda oruç açılır. Açlık giderilip duyuncaya kadar yenir. Sağlığı yerinde olanlar oruç tutarlar. Sağlığı yerinde olmayanlar oruç tutmazlar ama diğer görevleri yerine getirebilirler. Bu onlar için oruç tutmuş kadar makbul sayılır. Amaç, kendine eziyet ya da kötülük yapmak değildir. Bazı yörelerde sakal kesmemek, yıkanmamak gibi adetlerin devam ettirilmesine karşın, özellikle günümüz şehir hayatında bunları uygulamanın doğru olmadığı anlaşıyor artmaktadır. Buna göre gerçek olan, matem dış görünüşte değil, Hz. Hüseyin'in uğradığı haksızlığı anmak ve haksızlığa karşı gelme geleneğini gönülde yaşatmaktır. Bu orucun temel esprisi, kimsenin kalbini kırmamak, eli ile dili ile kimseyi incitmemek, gözü ile kimseye kötü gözle ve niyetle bakmamak kısacası nefsinin terbiye etmektir. Oruç akşamları, başta Hz. Hüseyin olmak üzere, şehitler anılır. Fuzuli'nin "Saadete Ermişlerin Bahçesi" adlı eserinden merisyeler okunur. Hz. Hüseyin'in haksızlığa karşı cesur direnişi ve ölümüne mücadelesi, Anadolu Alevilerinde çocuk eğitiminde "haksızlığa karşı gelmek, haksızlık yapmamak, haksızlığa uğrayanların yanında olmak" şeklinde önemli bir yer tutar. Bunu desteklemek için; muharrem boyunca Kumru, Hüsnüye, Buyruk ve bu kültüre hizmet verenlerin kitapları ve diğer tarihi ve kültürel kitaplar okunur. On İki İmamlara ve diğer masum insanlara yapılan insanlık dışı olaylar, birbirlerine anlatılır. Manaya ve bilgiye önem verilen Muharrem anma günlerinde her kişi kendini dinler ve nefsinin terbiye etmeye çalışır.

Günümüzde -başta Alevîler olmak üzere- bütün Müslümanların, bu günlerde Kerbela'yı anlamak yerine anmakla yetindiği; insanların, Kerbela'yı anmaktan çok anlamaya ihtiyacının olduğu gözden kaçırılmaktadır. Alevîlik tartışmalarında herkesin, kendi kafasındaki Alevîlikten hareketle tüm Alevîleri bağlayıcı bir yaklaşımla, "ortak usul" hatasına düştüğü; bu durumda, yapılan tartışmalarda, "olan"la, "bize göre olması gereken"in birbirinden ayırt edilmeden sürdürüldüğü söylenebilir.

Burada kısaca Alevî-Sünnî birlikteliğine de değinmek gerekir. Her şeyden önce, ayrılıkları öne çıkarıp kavgaya tutuşmak yerine, benzer ve ortak yönleri söz konusu yaparak konuşup birlik olmaya çalışmak gerekir. Bu birliktelik için sayısız ortak konular vardır. Başta Allah'a, Peygamber'e, Kitab'a iman etme, Hazreti Ali'ye ve Ehl-i beyt'e karşı sevgi besleme gibi ortak noktalar üzerinde birliktelik aranmalıdır. Alevîler'de genelde Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi çok belirgin olmakla birlikte; bu sevginin Sünnîler arasında da belirgin olduğu çok açıktır. O hâlde sevgileri dinî bir vecibe sayılan Ehl-i beyt'in acıları da gönüllere içten bir üzüntü salmalı, onların maruz kaldığı sıkıntılar herkesin yüreğini dağlamalıdır. Bu itibarla, ülkemizin, milletimizin ve top yekûn insanlığın barışı için böyle ortak noktalarda bir birliktelik sağlayarak bir araya gelinmeli, karşılıklı olarak konulara saygı duyulmalı; geçmişin kavga nedenleri bugüne taşınarak, yeni çatışmalara meydan verilmemeli ve hiç kimse asla bir diğeri suçlayıcı söz, tavır ve davranışlar içine girmemelidir. Örnek olarak, Ehl-i beyt'in on iki imamı ve Ehl-i Sünnet'in dört imamı başta olmak üzere, İslam âlimleri, Müslümanlar arasında geçmişte yaşanmış olan Sıffin, Cemel ve Kerbelâ gibi üzüntü veren olayları yeniden gündeme taşımayı ve bunlar üzerinde münakaşa etmeyi doğru bulmamış, aksine faydasız ve zararlı bulmuşlardır. Ayrıca haklı-haksız herkesin, ahirette yaptığı için karşılığını bulacağından hareketle, bu olayların sonucunu İlahî adalete havale etmeyi, bu konularda yeni suçlular arar gibi yeni gerginliklere sebep olmaktan çekinmeyi tavsiye etmişlerdir. Bununla da, geçmişte yaşanmış ihtilafların tekrarlanarak dargınlık ve kırıngınlıkları tazelemekten kaçınmış, böyle bir fırsatı bekleyenlere de yeniden ayrılıkları körükleme malzemesi verilmemesini amaçlamışlardır. Bu konuda Ömer bin Abdulaziz'in, "Allah bizim elimizi o kanlı hadiselerden temiz tuttu, biz de dilimizi temiz tutar, ileri geri konuşmaktan kaçınırız! " sözü-nü ölçü almışlardır.